

باش تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تارانوچی آیلق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929چی ییلنک ده قابر -
ندان چیقا باشلاغان

مارت 1931 | | سابه 16

بو ساندا :

- 1 - بولشه ویکله رنک بزگه قارشو حرکتی باش مقاله
(آچیلیب قالغان بر خاتملق)
- 2 - «ساویت اورتا آسیا فده راسیونی» دهن
میچ . «ملی متحد تورکستان دولتی» گه
- 3 - «ملی شونگیه لهر» کورولتوسی چوقای اوغلی مصطفی
- 4 - قیزیل ایمپریالیزم باش تورکستانلی
- 5 - تورکستانده روسیه گه قارشو قوزغالیشلار تیمور اوغلی
- 6 - آسیادا ایکی دوست ملت ایلتهر
- 7 - انور پاشانک شهادتی «یه گئی تورکستان» دهن
(بورونقی چه کیست آغایکوف خاطرانی مناسبتیه)
- 8 - ایمانسز حاجی «یاگا ملی یول» دان
- 9 - تورکستان خبرلهری

«یہ کی تورکستان»

تورکستانک استقلال آمالینہ چالیشان آیلق مجموعہ در. لاتین
حرفلہریلہ چیقاددر.

مسئول مدیری: محمدالدین احمد

آدرہ سی:

امتیاز ایگہ سی: نصیر

Istanbul: Hükûmat konagi karşısında Gümüşhane
Sokagi No. 3 (Turquie)

«تورک یوردی» تورک او جاقلا رینتک فکرلہرینی تارانوچی آیلق
مجموعہ در. لاتین حرفلہریلہ چیقاددر.

„Turk Yurdu“ Mecmuasi Ankara-Turkiye

«اودلوبورت» وہ «بیلدیریسی». استقلالچی آذری محررلہری تاما۔
نیدان استانبولہ، لاتین حرفلہریلہ، چیقاریلما قدا بولغان
بو قیمتلی مجموعہ وہ غازیتانی بوتون او قوچیلاریمزغا توصیہ
ایتمز.

Istanbul: Pangalti, Şafak sok. No. 60

«پرومتر» فرانسوزچہ آیلق مجموعہ در. تورکستان، قاقاسیا ہم
اوقراپنالی آناقلی محررلہرتک اشتراکی بلہن پاريسدا
چیقاریلاددر. آدرہ سی:

3, Rue du Sabot. Paris (6e)

یاگا

«ملی بول» ایدل-اورال استقلال فکرگہ خدمت ایتوچی آیلق
مجموعہ در. عرب حرفلہریلہ چیقاددر.

Redaction „Milli Yol“

Berlin-Charlottenburg
Goethestrasse 5

«أمل مجموعہ سی» قریم تورکلہرینتک استقلال فکرینی تارانادرغان
اونبش کونک مجموعہ در. عرب حرفلہریلہ چیقاددر. آدرہ سی:

„Emel Medjmuasi“ str. Ardealului N. 3

Bazargic-Romania

ئەولاد گۆرۈپپىسى

www.evlat.org

www.uyghurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي نەسەر ۋە قوليازملار ئامبىرى

باشی تورکستان

تورکستان ملی استقلال مفکوره سینی تاراتوچی آباق مجموعه
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

ساره 16

مارت 1931

1929نجی ییلنک ده قابر-
ندان چیقا باشلاغان

بولشهویکلهرنک بزرگه قارشو حرکتی

(آچیلیب قالغان بر خائناق)

مجموعه مزنگ 6-5 نجی سانیدا تورکستاندهن ایرانغا «قاجوب
چیققان» صدیق اوغلی علی جان نام بر تورکستان ییگیتینگ
«اوزبیکستانده قولخوز سیاستی» سرلوجهلی مقاله سینی باسقان ایدیک.
بو علی جان بزرگه مقاله سینی یوبارماسدان بورون ایرانده کوب
وقت قالیب اوراده ملتجی حالدا یاشاب تورگه ن معتبر یورتداشله ریمز
آراسیغا کیریب، اونلهر بلهن یاخشی تانیشیب اونلهرنی اوزیگه
ایشاتیریب آلمان ایکنه. شونگچون علی جان صدیق اوغلینی ایرا-
نده گی توغانلاریمز بزرگه «توصیه» ایتکهن وه اونک مجموعه مزنی
«آلبیشلاغان» مکتوبیله مقاله سینی باسماغیمزنی سوره گن ایدیلهر.
آپ-آچیق یاش کوزلهرینی یاشفا تولدیروب، یورت قایغوسینی
یوره کدهن کیلگهن سوزلهر بلهن ٲه یتب اوتورگهن، «ملی قورتو-

لوش»، «ملى استقلاليت»، «آه توركستانم»، «واه يورتم» دىب
 ايكى سوزىنىڭ بىرىنىڭ فرىاد قىلىپ يورگەن بىر ياشقا اينانماسقا دا
 پەك آخىر ۋە قىين بىر نەرسەدۇر!... ايراندە گى يورتداشلەرىمىز على
 جانغا اينانغانلار؛ اونىڭ يازغانلارنى اوقوب كورۇپ بىز ھەم ايناندىق.
 براز ۋەقت اوتدى. ايرانغا بارغان «تەب» مەركىزىمىز اعضاءلەرنىڭ
 بىرىسى بىزگە على جان صدىق اوغلى «شېھەلى» دىب مەكتۇب يازدى.
 بىر تأسف ايتىدىك، اينانمىز كىلمەدى. بىر ياش توركستانلىك ملتىمىز
 ۋە يورتمىز جىلادلەرى قاتارىغا اوتوب خائىلىق قىلىشى فەكرىنىڭ بىز
 پەك اوزاق ايدىك... بىلەمىز، كە مەملىكەتمىزدە دوشمان قاتارىغا اوتوب،
 اولەر بىلەن بىرلىككە آچىقدان آچىق يورتمىزنىڭ «بولشەۋىك روسىيە-
 سىگە قول بولۇشىغا» خىدمەت ايتىپ يورگەنلەر آزايمەسلىرى؛ فقط بىز
 بىر ياش توركستان يىگىتى، سو كەبى آقىب ياتقان توركستانلىلەر
 قانىغا بويالغان انصافىنى كوزلەرنىڭ آقىزغان يالغانچى دوست،
 جادۇچاسىغا حرام پاشلار بىلەن بويماقچى بولادىر دىب ھىچ ۋەقت
 اوبىلەمەس ايدىك...

مەنە، بىز ياگىلغانمىز؛ بىزنى «آلفىشلاغان» على جان صدىق
 اوغلى بو كون «آچىلىب» قالدى. ھەمدە اوزىنى اوزى «آچىب»
 بىردى...

بىز ھىچ بىر توركستانلىك قىزىل جىلاد خائىلارنىڭ افلاس،
 قانلى حاۋزىغا باتوب كىتىشىنى اصلا اىستەمەيمىز؛ مبادا او مىگ بىر
 سىبىلەردەن توغرى يولدان تايىپ كىتىپ، آخرىدا انصافى اويغانىپ،
 مىلى ايمان تاۋشى كوتەرىلىپ، توبە قىلغان بولسا، اوزىنىڭ چىندەن
 تازا لانغانلىقىنى تولۇق دىللىلەر بىلەن بىزگە اثبات اىتمەلى ۋە كور-
 سەتمەلىدىر.

على جان صدىق اوغلىنىڭ اوز سوزىگە كورە، او ايرانغا
 1929 نچى يىلى باشلارنىدا «گە. پە. ئو.» (چە-قا) آگەتتى صفتىلە
 كىلگەندىر. كوب ۋەقتلەر ايراننىڭ ھەر تامانىغا سىياحت ايتىپ، «گە.

په. ئو. «تعلیماتیکه موافق ایران حکومتی وه هندستانده گئی انگلتره حکومتیکه فارشو تشکیلاتلر توزگهن. مشهدگه کیلگهن چاقدا اوراداغی معتبر بر تورکستانلی یاندا یاشاغان.

علی جان دیدرکه: «مشهد قونسولندان حسابسز پول آلیب تشکیلاتلرگه تارقاتنام حالدا، گویا آچ قالدیم دیب فلانچی لاردان (تورکستانلیلهرنک اسملهری آتالغان) بر نیچه غروش قرض آلیب کیتهدیم، بر هافتا اون کون سوک «زورغا تاییب کثیرگهن بو اوب قرضیمنی تولر ایدم...»

علی جانک «وظیفهسی اوراداغی تورکستانلیلهرنک اطرافنده کیلهرنی بیلسهک، فوتوغرافلارینی چیقارماق» کدی ایشلهر ایکهن، او بو خصوصده موفق هم بولغان...

علی جان بلهن بیرگه طهرانده «مسکداشی» «گه. په. ئو.» آگه تلهرندهن خوقندلی محمد عزیز خانوف دیگهن بریسی نوره ایکهن. بو ایکیسی برله شهردک ایرانده گئی نورکستان ملتجیلهریسی تورلو یوللار بلهن «گه. په. ئو.» قارماقلاریغا توشورمه کچی بولنا نلار... سوک علی جان طهرانگه کیلگهن. بورادهده مشهدده گئی وظیفهسینی کوراگهن. آگه تلگی بیلینب قالغاندان سوک ساویت سفارتینک یاردهمی بلهن تبریزگه قاچقان. تیفلیس «گه. په. ئو.» سی امری بویونچه ایراندان چقیب اول تیفلیسگه، سوک سمرقند، اورادان حوجند وه تاشکندگه بارغان.

تورکستانده ایشلهرگهن ایشلهری حقنده علی جانک اوزی: «سعدالله قاسم لارنی اولدیریشده مهن کوب ایشلهدم. گیزلی ایشله رینی مهن تاپقان ایدم» دیدر.

تاشکندده گئی «گه. په. ئو.» تکلیفی بویونچه علی جان موسقوا. غا، اورادان باش «گه. په. ئو.» امری بویونچه «صادیقوف» نامیله باتوم آرقالی اونکهن ییل ده قابر باشلارندا استانبولگه کیلیب چققان علی جان دیدرکه: «مهنگه بیرلگهن دیره کتیف (تعلیمات)گه.

كورە، مەن بو يىردە گى تور كىستانلىلەرنىڭ اىچلەرىگە سىقى بر
 صورتدە كىرىپ وە تىماس ايتىپ، بوتون مىلى اويوشمە تيۈەرە گىندە-
 گىلەرنى اور گەنمەلى ايدىم؛ بو تشكىلاتنىڭ مەملىكتە آدمەلەرى
 بارمى، بار ايسە كىملەر؟ ھەممەسىنى اور گەنېشىم كىرەك ايدى. بو
 يىردە گى وظيفەمنى بەجەر گەندەن سوڭ پارسىغا باروب مصطفى
 چوقاي اطرافىدا كىملەر بارلىغىنى اور گەنمەلى، سوڭرا بەرلىن گە
 جوناب عىنى وظيفەلەر بلەن مشغول اولاراق آخىردا مەملىكتە
 قايتىمالى ايدىم...»

مەنە خوجىدلى على جان مىر صدىق (پاساپورتىدا صادىقوف)
 اوغلىنىڭ قىسقاچا «حكايەسى».

على جان حكايەسى بازچامزىك نظرىمىزنى جلب ايتەرىك
 كەتتە بر مەسىلەدەر. بو سفر بونىڭلە اگىفا ايدەرەك مەجموعەمىزنىڭ
 كىلەجەك سائىدا بو مەسىلە اوستىدە قايتادان توختايدىق.

تېشىداغى تور كىستان ملتچىلەرى يېلىنىلەر، كە بىزلەرنىڭ ھەر بر
 باسقان قىدامىمىز بولشەويك جاسوسلەرىنىڭ نظر دىقتىنى جلب
 ايتىمە كەدەر.

*
 آلدىغىز خىرگە كورە، جاسوس على جان مىر صدىق اوغلى استانبولدە قاماقتا آلتىغان.

* * *

«ساويت اور تا آسيا فەدەر اسيونى» دەن

«مىلى متىحد تور كىستان دولتى»، گە

سوڭ زەمانلاردا تور كىستان ساويت مەتبوعاتىدە «اور تا آسيا فەدەرا-
 سيونى» («متىحد دولت») توزوش حقىدە خىرلەر يازىپلا باشلادى.
 بىز او قوچىلارمىزنى، قىسقاغە بولسا ھەم، بو بولشەويك
 پروژەسى بلەن تالىشتىرىپ فەدەراسيون فەكرىنىڭ تارىخچەسىنى قىد
 ايتەرەك بو مەسىلە حقىدە اوز فەكرىمىزنى يازوب اوتىمە كچىمىز.

بولشه ويك پروژەسىگە كوزە اورتا آسيا فەدەراسىيوني تور كىستان
نىك قىرغىزىستان، اوزبىكىستان، تور كىمەنستان، تاجىكىستان وە قارا
قالپاق ولايتى قىسىلەرنى اوز ايجىگە آلادر. (قارا قالپاق ولايتى
اوتكەن يىلىك اوكتابر آيندا قازاغىستاندان ئەجرە تىلىپ ساوبت اورتا
آسيا تشكىلاتىگە كىرىلدى).

اورتا آسيا فەدەراسىيوني مەسىلەسى بولشه ويكلىرىك اوزلەرىگە
هەم بەگى بر مەسىلە ايمەس. 1924 نچى يىلى موسقوا بولشه ويكلىرى
سەوگىلى يورتىمىزنىك مىلى بىرلىگىنى پارچا لايىقاراق قىبەلە جمهورىتلە
رى وە مختار ولايتلەر توزوشكە قارار بىرەر ايكەنلەر مىلى ناموسىنى
وە مىلى ايمانىنى يوقاتماغان تور كىستان مىلى قومونىستلەرى بو
فەدەراسىيون فكىرنى اورتاغا آتقانلار ايدى.

تور كىستانلى قومونىستلەر بو فەدەراسىيون فكىرنى موسقوا
قىزىل ايمپەريالىستلارنىك «پارچالا وە حكىم سور» دىگەن شىعار-
لەرىگە قارشو چىقارغانلار ايدى. او زمان اونلەر مىلى، سىياسى
سىبلەردەن باشقا تور كىستانىك اقتصاددە آيرىلماس بر بىرلىك بولغا-
نلىغىنى ادعا ايتمەشلەردى. تور كىستانلى قومونىستلەر اوزلەرىنىك بو
فكىرنى كوچلە تىرمەك اوچون اورتا آسيا اقتصادى تورموشىنى
تىكشىرىش بلەن مشغول قومىسيون تاماشدان 1922 نچى يىلى تاشكند
دە نشر ايتلگەن «اورتا آسيا اقتصادى رايونى» دىگەن كىتابگە
سويكەنەر ايدىلەر. باشلانغىچى او زمانكى تور كىستان اقتصادى
شوراسى رېئىسى پاسكوتسكى (Paskutski) تاماشدان يازىلغان بو اثر،
تور كىستانىك پارچالانا آنايدىرغان بر «اقتصادى بىرلىك» بولغانىنى،
اعتراض قابول ايتمەيدىرگەن درجەدە كوچلى دليللەر بلەن اثبات
ايتكەن. او زمانكى بولشه ويك نقتە نىزىچە «اورتا آسيا رايون-
نىگە» يوقايدا ئەيتلگەن جمهورىتلەردەن باشقا بىردە قازاغىستانىك
مەم بر بولەگى كىرەر ايدى.

هوسقوا بولشه ويكلهري طييعي تور كستانلئيله رنك دليلله ريني قابول
ايتمه ديله ر.

اصلي وه نسلي بيلگيلي بولماغان، كيم بيلسين قانداي سائقه لهر
بله ن كيليب خلقمز اوموزيگه مينوب آغان نا معلوم تپيله رده ن
«واړه ي كيس» (Wareykis) اسملي بريسي او زمان «اورتا آسيا
فرقه سي دائره سنده بو فده راسيون فكرينك په ك كوچلي هه مده
حقلئ آقيم» ايكه نليگيني تصديق وه اعتراف ايتكه ن ايدي. فقط
«بعضي مومنه ت وه وضعيته رده سياسي مسئله وه توشونجه لهرنك آغا
سورولوشي، اقتصادي مسئله لهرني ايكنچي حتى اوچنچي درجه ده.
گي مسئله لهر قاناريدا قالديري شني ايجاب ايتديره در» ديگه ن شو
نا معلوم شخصيت واړه ي كيس، اورتا آسيانا ملي چيگه ره لهر گه
آيريش مسئله سينك آنجاق سياسي سبيله ر بله ن بولغائيني دا اعتراف
ايتددر.

بو ائك مسؤل بر ساويت مأمورينك اعتراف لهريني مطلقا ايسيمزده
تونوشيمز كيره ك. بو اعتراف بولشه ويكله رنك تور كستانده اوز
سياسي اينترغا لارينئ ايشگه آشيريش اوچون مارقسنگ «ههر سياسي،
اجتماعي مسئله نك اقتصادي بر نيگيز گه قورولغان بوليشي كيره ك»
ديگه ن نظريه سني ده آر قاغا تاشلاب قويغانلارينئ كورسه نه در. ديمه ك
بولشه ويكله ر تور كستانده يرله شه بيليش اوچون مارقسيزمني ده
آياغي يوقاري قليب تورغيز ديله ر.

لاكن واړه ي كيس او زمان اورتا آسيا فده راسيونينك نه او.
چون توزولمه گه نليگيني آقلا ب كورسه نيش اوچون «رسمي دليل»
هه م تايقان ايدي.

حرامزاده واړه ي كيس: «بوكون اورتا آسيا فده راسيونئ
تونوش يالغوز عملي نقطه نظر ده ن گنه ايمه س، رسما ده امكان
خارجنده در. چونكه فده راسيون آيريم دولته رنك اتفاقي ديمه كدر.
بو اتفاقا كيره در گن دولته ر بولماغان بر زمانده بر فده راسيونئ

قاندای قیلب تشکیل ایتجه کمز؟ اُنک آول شو فده راسیونگه
 کیره درگن آیریم دولتلرنی تشکیل ایتشیمز لازمدر» دیمشدی.
 واره کیسنگ سوک قیدی اساساً توغری. بونون بورژوازی
 دولت قانونی درسلیکلهری فده راسیونتی شوئدای کورسه نه درلر.
 ایمدی مساعده گزله ساویت حیاتندهن بر آز مثال کوره یلیک. او
 یرده احوال قاندای ایکن؟ روس بولشهویکلهری تورکستانی
 روسیه فده راسیونینگ بر قسمی دیب اعلان ایتدیکلهری زمان
 (1918 نجی ییلی) تورکستان آیریم مستقل بر دولت حالندهمی
 ایدی؟ اوزبیکستان، تورکمنستان شورالار اتفاقینک مستقل پارچایی
 دیب اعلان ایتلیدیگی زمان بوللر آیریم مستقل دولت حالندهمی
 ایدیلر؟ بو که بی سوراغلار کوب، شو بر ایکی مثالده آچیق
 کورسه نوب توره در که بورژوازی قانون کتابلهرندن رسمی نظری
 دلیللر قیدیریب یوروش بولشهویک روس بوش بوغازلغندان باشقا
 بر نمرسه ایسهس.

بوتون اهالیسنگ، اقتصادی شرایطینک طلمی حتی مارکسنگ
 اقتصادی نظریهسی قارشوسینفا قیزیل روس ایمپریالیستلهری بو یوک
 تورکستانک ملی وجودینی پارچالادیلار.

روس بولشهویکلهری تورکستانده طبیعی صورنده بر ملی برلیک
 وه بر ملی دولتنگ قورولوب قالیشندان قورقیدیلار. اوتنگچونده
 ههر قاندای قینلق بلهن بولسا هم اونی پارچالاشقا کیریشدیلر.
 بو خصوصده موراوه یسکی-لوپوخوف اسملی بر بولشهویک یازوچیسی
 1926 نجی ییلی تاشکنده چقغان «اوزتا آسیادا انقلاب حرکتلهری
 تاریخی» ناملی اثرنده (26 نجی بیت) بک آچیق یازادر.

شو جهنتی ده اعتراف ایتمهک لازم که روس بولشهویکلهری
 بو حرکتلهرنده قسماً اوز مقصدلهریگه ایریشدیلر. فقط بو روس
 بولشهویکلهری ایمدیگه چه تورکستان قومونستینی قازاق، اوزبیک،
 تورکمن، قیرغیزی بیرنندهن آیری ملت دیب آتاشغا اونتهه آلماد.

دىلار. بۇ بۇ يىرلى قومونىستلەردە بويۇك تۈركلۈك، تۈركىستان تۈركلۈكى جامەسىگە مەنسۇپلۇق ھىساپتىنك ھاكىم بولغانلىغىنى آچىق ۋە آنىق بىلەمىز. ھىقىقىتگە اساسلانغان بۇ تۈيۈنۈنى ۋەنى يوللار بىلەن بىترىش بىر ھىيالدىر.

فقط بولشەۋىكلەر تۈركىستانلىلەرنىڭ قىبىلە ھىياتىدەن مىلى دولت ھىياتىگە اوتىشلەرىگە ۋە يۈكسەلىشلەرىگە توسقونلىق ايتە بىلدۈلەر. بۇ بۇرادە نورار رىسقول اوغلى باشدا بولغانى ھالدا تۈركىستان قومونىستلەرنىڭ مىلى ھىقىقىشلارنىنى ھىنى تۈركىستاندە مەتھد دولت قۇرۇشقا تامان اىنىتىلگە نەلىكلەرنىنى «پاش تۈركىستان» اوقۇچىلارغا اىسلەتۈب كىتمە كچى بولامىز. 1919 نچى بىلغى فرقه قونغرەسىندە تۈركىستان قومونىستلەرى موسقوانىڭ «مىلى چىگەرەلەرگە آىرىش» دىگەن ھائىئانە سىياسىتىدەن اول شو «مەتھد تۈركىستان دولتى» قۇرۇش غايەسىنى اورتاغا آتقانلار اىدى.

مەنە ۋارەى كىسنى «اقتصادى مەسىلەلەرنى اۈچنچى درجەگە قۇيۇشقا» مەجبۇر اىتكەن مومەنت بودىر.

پەگى تەشكىل اىتىلگەن «مىلى ھىمۇرىتلەر» دە بولشەۋىكلەر قىبىلەلەر آراسىندا كى ھىصوصىتلەرنى آىرىم ملت ۋەقتلەرى درجەسىگە چىقارال بىلىش اۈچۈن كۇب اورۇندىلەر. قازاق، اوزبىك، قىرغىز، تۈر-كەمەن كەبى تۈرك قىبىلەلەرى آراسىندا روسلەر بىلەن تۈركىستانلىلەر آراسىندا بولغانغا اۈخشاغان مىلى دوشمانچىقلار پارايتىشقا تىرىشىدۈلەر. فقط ھىيات ۋە تارىخنىڭ طلبى بولشەۋىك پىلانلارنىدان قۇۋاتلىراق چىقىدى. بولشەۋىكلەر اوزلەرنىڭ 1924 نچى بىلى ردا اىتدىكلەرى نىظرىيەنى 1931 نچى بىلى قىبول اىتىشكە مەجبۇر بولۇپ اۈتۈرەدەرلەر. شۇنى دە كۈزدە تۈنۈشىمىز كىرەك، كە بولشەۋىكلەر تۈركىستاندە كى قىبىلە ھىمۇرىتلەرىدە اۈز آرا بىرلەشمەسلىك قەكرى تۈغۇلىشىنى، بۇ يۈل بىلەن پەنە بىر تارىتىشۇ باشلانۈۋىنىنى اىمىد اىتەدەرلەر. بۈندەى بۇ-زۈۋقلىق ۋە پاراماسىلىقلارغا بىرىلۈچى اھمقلەر ھەم تايىلىب قالسا

احتمالاً. ايمدی بولشه ويپكله نك بو «اورتا آسيا فهده راسيوني»
پلانيگه بز نك قانداي كوز بله ن قاراشيمز كيره ك، ديگه ن بر سؤال
كيليب چيقادر.

بز اوز فكريمزي آچيق وه قطعي قليب ايتهمز:

بو فهده راسيون پلانيي بز يه ك ياخشيلق بله ن قارشولايمز.
فقط بولشه ويپكله نك پروژه سنده گي اورتا آسيا فهده راسيوني
بزني بوتونلاي قانيقتر مايدر. بزچه تور كستانك قازاقلار قسمنك ده
بو بيرليك گه كيريشي كيره ك ايدى.

بونيگله ده بز بو فهده راسيون فكرينك «ملى جمهوريتلر» ده ن
ياخشيراق بولوشغا اينانمايمز. بز نك غايه مز «بولينماس مى تور-
كستان» در. بز كيله جه ك مى مستقل تور كستانيمزنى بولينماس بر
ملى دولت حالندا توشونه مز. اونك قورولوشندا شرايطنك طليگه
قاراب اسويچره ده بولغانى كه بى بر قاچا قاتونلار (ولايتلر) نك
مختار حالندا يازايليشى ده احتمال ممكن بولا بيله در. كيله جه ك
ملى مستقل تور كستان حكومتينك اڭ مهم وظيفه لره نده ن برى ده
دورين وه اوستا بر سياست آرقاسندا تورك اوروغلر ينى بر قازاندا

قايناتوب بويوك بر دولت ملتى حالندا ميدانگه چيقاريشدر.

بو مهم جيانى مسئله نى كونده ليك وظيفه لهرى قاتار يغا قويوب
ايشكه باشلاش بو كونگى نسليمز گه توشه در. اورتاغا آند يغميمز بو
ملى وظيفه توشونچه سيني ايشكه آشيريش هم بز گه نصيب بولور
ديب ايمد ايتهمز.

بز، تور كستان مى قومونستلر نك ده بو كونگى بولشه ويك
«اورتا آسيا فهده راسيوني» پروژه سيني، هر تور كستانلينك مقدس
ملى وظيفه سى بولغان «بیرلشكەن مى مستقل تور كستان دولتى» گه
غايه بولندا استفاده ايتجه كلهر يگه شبهه قيلمائيمز...

«ملى شونگىلەر»، كورولتوسى

تاشكند بولشە وپكلەرىنك كوچەلەرىندە كى كەتتە بايراملارى
وہ بولشە وپك مطبوعاتی صحیفەلەرىندە كى كورولتولەرىندەن انسان
گوياتور كستاندە بر «فیزیل مەتدى» چىقوب قانغاندا بوتون روس
لەئىنىزمى دوشمانلارنى پىكوب، ايزىب تاشلاغانلىقى فكرىگە كىلەدر.
ئىمە بولوبدر دىسە گز، عمرجان اسماعىل اوغلى ناملى بر تور كستانلى
«پاختا شونگىلەرى» دىگەن بر اتر يازغان اىمىش. آينوقسا پاختا
اطرافىدا كى كورەشەن بحث ايتلگەنى اوچون بو اتر بولشە-
وپكلەرىنك كوب خوشىگە كىلپ كىتگەن. ايسىز، كە عمرجان
اسماعىل اوغلى يورنىداشمزىنك بو اترى قولمىزدا يوق. بز او حقەدە
بر فكر سويلى آلىش اوچون «پراودا ووستوكا» غازىتاسىنك (بو
پىل اون پىشنىچى غىنواردە) پىرگەن معلوماتىگە كە اساسلەنە
آلامز. طىبىي بو غازىتانك نىشرياتى دە اثر حقەدە آچىق وە تولوق بر
معلومات پىرە آلايدىر. برە بوروس غازىتاسى اترىنك اوزىندەن زىادە
اوزىپكستاندە كى ادبى آقىملار حقەدە، اوزىپك يازوچىلارى، اوز-
پىك دولت تىاتروسى پروگرامىنى ھەمدە ملتچىلىكنى تشخىص وە
تنقىد اىشەدر.

«پراودا ووستوكا» نك يازپىشقا قاراغاندا عمرجان ئە كە اوز
اثرىنى اوتكەن پىل تاشكند دا ئىرسەندە بولوب اوتكەن بر نىچە
كورولتوللى محاكەلەر حقەدە توپلانغان ماتەرىياللەرگە اساسلاندىرىپ
يازغاندر. اترىنك اصل موضوعى غازىتا خبرلەرىندەن آلىنغان اىمىش.
اوز يوزىتەنە ياشاب يە كى تورموش قورىشدا اشتراك ايتىپ بورگەن
بز تور كستانلى اوز مەللىكىدەن بحث ايتكەن اثرىنى «غازىتا خبر-
لەرىگە» اساسلاندىرىپ يازادىر. بو ايسە بو كونكى دور اوچون
چىندەن دە شايبان قىد بر مەسئەدر.

عمرجان يورنىداشمزىنك اثرىنى پەك موفىقتى بلەن يازغانلىقىغا

جان وه تهن بلهن اینانامز. عمر جانتك پهك قابلیتلی بر یازوچی ایکه. نلیگی ده توغری بولا ییلیر. بز اونك بونده ده قابلیتلیراق بولوشینی پوره کدهن ایستدر ایدیک. فقط بو قابلیتلی بورتداشمز نك اوز اثرینی اوز کوروشیگه ایمهس ده بولشه ویک محاکمه لهرینك ماتهر بالالاریگه اساسلاندریوب یازغانلیغیغا ٲهلهته کوب آچینامز. بولشه ویک محاکمه لهرینك ایچ یوزینی بز پهك یاخشی ییلهمز.

شورالار اتقاقینك باش مدعی عمومی قریله نکو (Krylenko) بر وقتلر: «... یروله تار صنفی محکمه سی بر مظلوم نك، بر گناهی قیلیب قیلماغا نلیغی بلهن او قدرده مارا قانما یدر. قارالانغان کیشینك قایسی صنفگه منسوب بولغانلیغینی بیلگیلهش گنه ییتهدر» دیگن ایدی. دیمهك، بولشه ویک محکمه سی حیاتی مجادلنك حقیقی انعکاسی ایمهس، یا لغوز نورموشنك «صنفی دیگیشد بر یلمه سی» در. طبیعی بو. ندای بر محاکمه گه اساسلاندریوب یازیلغان بر اثرده تصویر ایشلمهك ایستهلگن حیاتك حقیقی کورونوشی کورسه تیله آما یدر.

بزده شوئدای بر خلق ماسالی بار:

چوللهدره یورگن کاروانلار بر چوقور قودوققا یولو قادر لار. سو چیقارماق اوچون بو قودوققا توشکه نلدر چیقالمای قالار ایکه. نلهر. سو کیلتریش نوبتی بر میگنکه کیله در. بو بیگت سوگه یاقینلا. شقاندای ایکی طرفده قارشو قارشوغا اوتورگن ایکی خاتونتی اوچره ته در. بونلدرنك بریسی گوزل بر خاتون ایکنچیسی ایسه چیرکین بر یالماووز ایدی. اوراق نیش، تیمور تیرناقلی یالماووزا ییگیتهدن «قایسی بریمز گوزل؟» دیب سورهدر.

یگیت قو وه آکلی چقدی. درحال یالماووزغا تامان بورولوب. «طبیعی، سهن گوزله سگ» دیدی. گوزل خاتونتی کورسه نوب «بونك که ییله رنی ههر یرده کوروش ممکن. سهن اوزیگدن باشقاسی نایلمایدرغان بر مخلوقسگ» دیدی.

بونیگله بیگیت قورتولدی. یالماووزدا اوگا سو آلب چیقیش
اوچون اذن بیردی.

مه نه بزنگ عمر جانده اولومدهن قورتولوش اوچون بر یالماووزنی
حقیقی بر گوزه لدن گوزه لراق دیگه ن بیگیتی ایسله تهر.
بلکه ده عمر جاننگ اثری یه ک یاخشی یازیلغاندر. فقط اونک
ایچنده گی حقیقتلر پوقاریداگی خلق ماسالندا کورولگه نی که بی
عمر جانی یالماووزنگ تیسر پنجه سندهن قوتقاریش اوچون سویله
نیلگه ن «حقیقتلر» در.

عمر جاننگ اثری «پراودا ووستوگا» که تورکستانک ائک آلد-
غی قسبی اوزبیکستانداگی ادبی آقیملارنی تصویر ایتشکه یول
آچقان. غازیتا «بو کونگه قدرده اوزبیکستانده بورژوا یازوچیلارینگ
کوچلی» بولغانینی اعتراف ایتهدر. غازیتا بو «یازوچیلار توده سی
سوئک زمانلر که چه اوزبیکستانک عمومی حرئی تورموشیگه بیلگیلی
بر توس بیریب کیلدیلر» دیندر. بو بورژوآزی یازوچیلاری شونلر
ایمش: فطرت (تورانچی)، چولپان (باسماچی روحنده)، جولقو-
نبای-قادری (بورژوآزی وه ده ره بیکلک بولبولی)، محمدجان اوغلی
(شوونیست).

بو بورژوآزی توده سینی «ایه روچیلر» («Попутчики») غروبی
تعقیب ایتهدر. بو غرویکه آییگ، رحیمی، آلتای، لطیف
اوغلی، یلدریم لهر کیره درلر. باتوده بو غرویکه کیرگیزیلهدر.
«پراودا ووستوگا» غازیتاسی بو غروینی شوندا ی توصیف ایتهدر:
«... اوزبیکستانده قطعی صورتده سوسیالیزم قوروش ایشیگه
کیریشیله باشلاغاچ بو غرویده گی یازوچیلار ائک کوب تردد ایچنده
قالغانلار ایدی. نهایت ایچلرندن کویله ری باتو که بی آچققدان
آچیق تیسکه ریچیلر قاتاریغا اوئوب کیتدیله ر...»
«غیرتی، خالد عالمجان، غفور غلام، اوینین، آخوندی،
طلاخان قیزی وه باشقالار «اتقلاچی یازوچیلار» غروینی تشکیل

ایته درلەر. بولمه درده بورزو آزی یازوچیلارینک تأئیری کورونه در». ائک سوگداده صحنه گه عمرجان کیلیب چیقدی. اونک چیقیشی بلن «پراودا ووستوگا» غازی تاسی «تورکستانده پروله تار یازوچیلار- رینک بارلیغینی» اثبات ایتمه کچی بولادر. کوب ایمهس برگه عمرجان بولسا ههم بولشه ویکلهر باقیریب چاقیرا بیره درلەر. شو آرادا قیسا گنه بولسا ههم عمومیته ادبیاتک تکامل وه اکتشافی شرائطی اوستنده بر آز توروب اونمه کچی بولامز. انسان یاراتیجیلیغی اثرلهری ایچنده ادبیات قدر حریتکه محتاج نهرسه بوق دیسه ک یا گلیشمایمز. حریتسز حقیقی مفهومده ادبیات یاراتیش امکان خارجنده در.

مثال اولاراق بای ادبیاتلاردان سانالغان روس ادبیاتینی آلساق اوده بولشه ویکلهرده ن بورونعی دورده یاراتلغاندر. روس چارلق سیستمی نه قدر ظالمانه بر سیستم بولسا ههم او دورده روس یازوچیلارینک قلمی حر ایدی. روس چارلیغی بر وه باشقا روس بولماغان ملتله رینک تیللهر رینک یوکسه لیشیگه یول بیرمه دی. فقط، لهینک دیدیگنجه، «روس تلی، پوشکین، تورگه نیف، چهرنیشه، فسکی، دو برولیو بوف وه تولستوی نک عالی تلی» روس چارلقی دورنده یاراتیلغان ایدی. روسیه چارلاری روس یازوچیلارینک یاراتیجیلوق حریتلهرینی ایزمه گن آیدیلەر، بولشه ویکلهر که بی ادیب- لهر گه فلاننی یاز، توله ننی یاز دیب بویورمه سلەر ایدی.

بر نهرسه بزرگه مسئله ننی پهك آیدینلاتادرغان ماهیتده بولوب کورونه در. روسلهرنک ائک بویوک ادیب لهرنده ن سانالغان ماقسیم غورکی بولشه ویک بولغانی حالدا اوزینک دنیا چاماسیندا تانیلغان اثرلهرینی چارلق زمانده یاراتدی. ساویت دورنده ایسه غورکی نک کوزگه کورونه رلک بر اثر یاراتقانی معلوم ایمهس.

نیچین؟ — طبیعی بر نهرسه در که بو مشهور پروله تار شاعرینک یاراتیچی ذهنی بولشه ویک دیکتاتوراسی بلن زهرلنگن شرائط

آستیدا گوللەنەنە آلمایدەر. اونگچون دە ما قسیم غور کی ساویتلار روسیە سندنە
باشامایدەر. او فاشیست ایتالیاسندا یاشاب اورادان روس پرولەتان
شاعرلەرنی، یازوچیلیق اصولینی بورژوازی یازوچیلارندان اورگە
نیشگە تشویق ایتمە او توروشنی ترجیح ایتمەدەر.

ادیات اولچوگە کورە تیکیلەدەر گەن بو بورژوازی ایتمە س.
ادی یاراتیچیلیق انسان روحینک اۇڭ یوکسەك، اینجە نقطەلەرنەن
چیقادر. اونگچون او تیشدان بولغان هیچ بر تحدید، وه یا قاریشوب.
نی کوتەرە آلمایدەر.

تروتسکی قومونیستلەرنک آناقلی رهبری سانالغان وقتلەرنە
ساویت مأموری وه قومونیستلەر ایچنە گئی بوزوقلارنی کوروب
«سز نك ایچین بر گوگول یوقدی، اور تاقلار!» دیگەن ایدی.

بونى دیر کەن تروتسکی گوگول نك مشهور «رەویزور» قومە.
دیەسینی اولە گەن ایدی. گوگول بو اثرنە روس تاریخینک اۇڭ
قارا تپلەرنەن سانالغان چار برنجی نیقولای دورنەم گئی روس
جمعیتی حیاتنە گئی یولسزقلارنی تصویر ایتمەن ایدی.

بو تشخیص ایتمە قومە دیە چار برنجی نیقولای نك اوز امری
بلەن صحنە گە قویولغان ایدی. ایمدیگی قیزیل روس نیقولایلاری
بولسا قولچیلیقنی وه قیزیل پالماووزلارنی ماختاشنی گنە طلب
ایتمەدرلەر.

تیشلەری آراسیغا انسان ایتمی قیسلیب یانقان قانلی تیرناقلی
قیزیل روس پالماووزلارنی ماقتاب کیچینوچی برینسک بز نك نور.
کستاننەن هم چیقیب قانغانی بزنی هیچ تعجبگە سالمايدەر.

عمر جانتک اثری بولشەویکلەر گە کرەلەر بلەن نور کستان
ملتچیلەرنەن بحث ایتمەس یولینی آچدی. بو اثر دنیا یوزیگە
چیقماسدان بورون «پرولەتار ادبیاتینک» ملتچیلک روحگە ایتمەن
حاکمیتنەن سویلی باشلادیلار. گویا بو اثر «جو قایچیلیق، سلطان
علیچیلک، قاسیمچیلیق گە بی اسملەر بر دیکلەری ملتچیلک آقیملاری

اوستنده گى «پرولەنار حاكىمىتى» كورسەتەر ايمش.
 بولشەويكلەرنىڭ ملتچىلكدەن بىخاھەر ايتەر ايكەن ايلك قازاسوز.
 لەرىنى مەنگە آنولارى مەنى آزگنە بولسا ھەم قىزدىرمايدىر. بالعكس
 بو «چوقايچى» دېگەن تەبىرىنىڭ آرقاسىدىن كىلمە كدە بولغان
 قاسىمچىلىق، خەدىر عليچىلىك، خوجاچىلىق، سەد وقاسچىلىق، انغا-
 مچىلىق، يادكارچىلىق... قا اوختاش كىتە كىتە تىزىلگەن «چىقلار»
 زىنجىرنىڭ اوزايغانىنى ۋە مەقسەتلىكىنى كورەش صفلەرىمىزنىڭ كۈن
 كۈندەن كۈچلەنمە كدە بولغانىنى كوزوب سويىنمە كدە مەن.
 چوقاي اوغلى مصطفى

* * *

قىزىل ايمپەريالىزم

روسىدە بولشەۋىزىمنىڭ يوز بىرىتىلىشى، ايش ۋە حكومت باشبا
 چىقىشى دقتلە آدىم، آدىمدا تىكشىرىپ كىلگەن آلمان عالمى
 گە ھايىرات كەلەنوشۇپ يىل باشىدا يەنە مەھم بر اثر نىشرايتىشىدىن (1)
 گە ھايىرات كەلەنوشۇپ ائىرلەرنىنى اوقوغانلار، بو آلمان عالمىنىڭ
 روسىدە ھقنە گى بوتون نىشرايتىنىڭ اساسلى تىكشىرىشلەر ۋە سېنە-
 لگەن ماتەرياللارغا سويكە ئايپ يازىلغانغا شاھىد بولادىلار.

جھان اوروشىندەن بورون ۋە سولتۇ سىرىيا، تۈركىستان، ايدىل-
 اورال، قافقاسيا، اوقراينا، شىمالى ۋە غەربى روسىدە گە كىتە كىتە
 سياحت ايتكەن كەلەنوشۇپ، بو سياحتلەرنى ائناسىدە قىلغان تەدقىقاتىنى

(1) كەلەنوشۇپ اسى «ياش تۈركىستان» اوقۇچىلارغا يابانچى ايمە سەدر. محررلەر بىز-
 دەن «ن. م.» بىك مجموعه نىڭ 5-6 ساندا گى «بولشەۋىكلەرنىڭ تۈركىستان سياستىگە
 بر آلمان نظرى» دېگەن ماقالە سەندە كەلەنوشۇپ «Osteuropa» جورنالنىڭ 1930 نىچى
 يىل 2 نىچى نومروسىدە گى «يەڭى اتفاق جھوريتى تاجىكىستان»
 (Die neue Bundesrepublik Tadschikistan) سىرلۇھەسى آستىدا يازغان قىمتلى
 بر ماقالە سەندەن بىخاھەر ايتىشىدى. باشقارما.

ساویت روسیەسینک تیسیر ھەم سو یوللارینی سیاسی، اقتصادی، تجاری وە حربی (سوق‌الجیش) نقتە نظرندەن تیکشیرگەن بو قالین، نفیس کاغازلی اثرنک 25 خریطەسی وە دولت مشاوری کلەینونک اوز تاماندان بویوک احتسابەن یەسەلگەن 76 رسمی بار. (1) «قیزیل ایمپەریالیزم» مؤلفی، جغرافی معلومانلارینی روسلەر-نک آناقلی جغرافیونی سەمیونوف تیانسانسکی نک اثرلەرنەن آغا-ئینی، چار حکومتینک 1916 نچی ییلقاچا بولغان یول پروژەلەرنەن استفادە ایتکەئینی دە کتابینک باش صحیفەسندە آیروچا قید ایتمشدر. بو ایکی مەھم منبع، کلەینونک کورە، ھەم چار ھەمدە ساویت روسیە-سینک تیشقی سیاستدە توتکەن ھذفلەرینی اورگەنیش اوچون اساس ئشکیل ایتەدر.

چار روسیەسینک بورونفی چیگەرەسینی تولغوزوش نیتیلە ساویت حکومتی تاماندان لەستان، استونیا ((Estland)) گە قیلنغان عسکری ھجوملەرنک نتیجەسز قالیشی، مانجوریا اختلافینک بو کونگەچە چوزولوب کیتیشی، آینوقسا تورکستاندە گی ناراضلیق وە توپالانلار، آسیادە گی ساویت مستملکەلەرینی موسقواغا محکم پایلاش اوچون روس بولشەویکلەرینی قطعی چارە لار کوروشکە مجبور ایتە کدە ایمش. پروژەلەری چار زمانی توزولگەن وە استرا-تە گیە نقتە نظرندەن اھمیتلی بولغان یوللار شاشیلینچ صورتدە بالینسا-قدا وە ھدفیگە تیزلکدە ایریشمەك اوچون ساویت حکومتی تینمە-سدەن اورونوب یاتماقدا ایمش. کلەینو بو ادعالەرینی ساویت حکو-میتنک رسمی معلومانلاریغا استناد ایتەرەك یازادر.

کوب اساسلی ماتەریاللار بلەن تولگەن بو یە گی کتابدە

(1) „Roter Imperialismus“, Eine Studie über die Verkehrsprobleme der Sowjetunion. 1931 Verlag von Julius Springer, Berlin.

كله نيو، نوقول بول مسئله له رندهن يازماغان، او ساويت روسيه سينك سياسي وه اجتماعي ايشله رده توتكهن خط حر كنده نده اوزونگونه بحث ايتيب قيمتلى فكر وه مطالعه له ر يوروتله در.

«بوتون دنيا يوقسوللارنى بیره شيگر» شعارى آستندا بارچا جهان پروله نازلارنى ساويت حكومتى بايراغى آستيغا توبلاياراق اوله نرنى موسقوا رهبرلگى بلهن اداره ايمه ك خيالى وه بوندهن كوتولگهن مقصد له ر نولوق صورنده ايضاح ايتلگه ندهن سو ك روسله ر. نك آسيا خلقله رى اوستنده اوينا ما قدا وه اوينا ما قچى بولغان روللارنى تحليل ايتيله در.

روسله ر نك ايجينى وه تيشينى ياخشى تانيغان كله نيو ساويت حكومتينك، غربى آوروپا ملتله رى قاراما غندا بولغان آسيادا گى اولكه له رنى آوروپا ليلاردان قوتقازيش اوچون اوروشگه ينك سيله رينى ايضاح ايتهر كهن عينيله توبه نده گى فكر له رى سويله يدن: «... ساويت حكومتى يعنى موسقوا بولشه ويكله رى، غربى آوروپا ليلارنى آسيا اولكه له رنده گى حاكيمتله رندهن محروم قيلماق اوچون تورلو بوباقلى شعار له ر وه يالغاندا كه م وعدله ر بلهن مسنملكه خلقله رينى قوتورتوب يوره در له ر. مقصد له رى آسياليلارنى آوروپا وه آمريقاليلارنك حاكيمتندن قوتقاروب بيرىگه اوزله رينك قيزيل حاكيمتى اوتقوزوشدر. روسله ر آسيادا گى اولكه له رده ن آوروپا ليلارنى قولاب سوگرا اوز باشلاريجا ايسته ديكله رينى قيلماقچى بولادى لار...»

آلمان عالمى كله نيو توغروسينى سويله يدن. او بولشه ويكله ر نك اوز مسنملكه له ريده مثلا توركستان، آذربايجان وه او قراينادا قيليب ياتقان رذائله رينى توبدهن سيزه در وه بيله در. چينده نده بولشه ويكله ر مسنملكه خلقله رينى ايزيش، قيناش، تالاش وه يوقا تيشدا ظالم، قانخور آناديقلارى آوروپا قايتا ليستلارنى ياريم بولدا قالديريب كته در له ر. كله نيو كتايينك 5 نچى صحيفه سنده روس بولشه ويكله ر.

رېنك برنچى پەنەر، برنچى نىقولاي، اوچنچى آلە كساندر كەبى روسىيە چارلار رېنك يوللار ئىزدان كىتەپلىكە رېنى وە كىتمە كەدە بو- لغانلار رېنى يازادىر.

مۇئەللىف ساۋىت حۇكۇمىتىنىڭ ايمپېرىيالىستلىكىنى ياشىرىش اوچون مەسكەن بولغان ھەر تۈرلۈ چارەلەرگە كىرىشكە ئىنى، مەتبۇعات، ھەر تۈرلۈ نەشرىيات، تىياترو، كىنو وە «پروولە تار مای بايراملار» كەبى «قىزىل يولوتلەر» واسطەسىلە اوزىنىڭ ايمپېرىيالىستلىكىنى يېكىتىشكە تىرىشكە ئىنى آيدىنلانا دىر. شو يىردە ساۋىت حۇكۇمىتىنىڭ آوروپادا پروپاگاندا قىلماق اوچون بر تالاي بول چقىم قىلاراق «تۈرك سىب» فىلمى ياساغانىنى وە بو فىلم واسطەسىلە موسقوانك تۈركىستاندە تەطىق اىتمە كەدە بولغان مەسئەلكە سىياسىتىنى ياشىرماقچى بولغانىنى سايغىلى «باش تۈركىستان» اوچۇچىلارغا قايتادان ايسلەنىپ اۋتەمز.

كلەنىو بەئى كىشەلەرنىڭ «ساۋىت حۇكۇمىتى بوتون بايلىغىنى، تەبەلەرنىڭ كوچىنى، زراعت ھەم صنایع مەھسۇلاتىنى، تىمىر يوللار- رېنى وە بارچا قەدرىتىنى مارقىسىزم مەفكۇرەسىنىڭ تارالىشى اوچون صرف ایتەدەر» دېگەن فەكرىگە قوشۇلمايدىر. او، روس بولشەۋىكلە- رىنىڭ مارقىسىزم ایدە آلدان بوتۇنلەى باشقا تامانلارغا قايتىلىپ كىتكە- نلەرىتى ادعا ایتەدەر. اۋنىڭ فەكرىچە ساۋىت حۇكۇمىتى بوتون وسائط- وە قەدرىتە مارقىسىزم مەفكۇرەسىگە ايمەس، حاكىمىت وە استىلاخوليا- سىغا يىرىلىپ كىتكەن وحشى روسلەر مەنفعىتىگە خەدمت اىتمە كەدەر. يىردە كلەنىو اقتىدارلى يۈكسەك غەربى آوروپا پروولە تارلارنىڭ جاھل سوادسىز روس پروولە تارلارى آرقاسىندان يۈرۈپەچە كلەرىگە ائىنا ئىمایدەر. چىگەرەسىنى شەرق، جنوب وە غەربكە تامان كىگە ئىتمەك اوچون تۈرلۈ نايران بازىقلار قىدىرىپ يۈرگەن وە موسقوادان اداره اىتمە- كەدە بولغان قومۇنىزمنى «قىزىل ايمپېرىيالىزم» مۇئەللىف، اوزاق شەرق، شەرقى تۈركىستان، آفغانىستان، ايران وە استانبول ھەم بوغاز-

لارغا ايگه بولونى دائم اويله گن وه بالقانى استيلا ايمه كچى بولغان «چار روسيه سى پان اسلاويزمى» گه اوخشاتادر.

شو فرصته بر وقتلدر استانبولنى فتح ايتب آيا صوفيه نك آي ميلديزى اورنيگه صليب آسماقچى بولغان پان اسلاويست روسلهرنك پيريگه قوققايپ اوتورگن روس بولشه ويكله رينك، او خاج پيريگه ميليونلارچا معصوم توركنك بونوتى اوزگن، باشينى ايزگن اوراق بلن بالئانى اوتقوزماقچى بولغانلارنى وه دوستلق پرده سى آستندا حرامزاده فكرلدر اويله ب يورگه نلهرنى ده ياشيريب اوتو-روشكه محذور وه حاجت يوقدر. معلومدر، كه روس قومونستلهرى يالگز توركستان، آذربايجان، ايندیل-اورال وه قريم ملتچيلگيگه ايمه س، عموميتله تورك ملتچيلگيگه دوشماندرلار. بوتون ساويت مطبوعاتى، قونغره وه مجلسلهرى كماليزم آتاديقلارى توركيه ملتچيلگينك دهشتندن بحث ايتهدرلهر. (1)

كلهينو كدى معروف، مدقق وه آلمانياروسيه دوستلغينك حرازللى طرفدارى بولغان بر كشى، ساويت حكومتينك قوشنى وه باشقا دولتلهر بلن ياساغان بوتون آگلاشما وه دوستلق معاهده-لهرنى حقيقتى بيكيئوچى «قيزيل بولوتلهر» قاناريغا سانايدير. لهين اولمه سدن بر آز اول روس انقلابينك توختاب قاليشندان قورققان اورتاقلاريفا: «روسيه، ختاي وه هندستان بلن بيرلكده معظم بر انسان كتله سى تشكيل ايتهدر» ديگن ايگن («پراودا غينوار 1930 نومرو 21»). بوندهن كلهينو روسلهرنك «قيزيل بيغمبرى» لهينك ساويت حكومتيگه چار روسيه سى تيشقى سياستينك دوام ايتديريليشينى، ماغواستان، مانجوريا، غربى ختاي، افغانستان، ايران...ده ساويت سينسته مينى پروباغاندا قىلشنى توصيه ايتكهنى ادعا ايتهدر.

(1) اوتكهن بيل آخرا لاريندا تاشكندده چيقتان «اورتا آسيادا فرقه اوچون كوره ش» نامنده كى بركتابده «كالمزم» بلن كوره ش مسئله سبنى روس بولشه ويزمينك نوبته كى ضربه لى وظيفه سى ديب كوره سى تيلگه ندر.

كله نوگه كوره ، موسقوا حكومتى شرق ، جنوب وه غربنده-
گى اولكه له رده روس حاكىتىنى «سوسىاليزم اساسىگه قورولغانلىغى
سويله نىلگه ن دولت قايتاليزمى» آرقاسندا قوروماقچى بولادىر.
جهان اوروشىنده ن بورونى وه سوگراگى روسىه نى اوتكور
كوز بله ن تىكشىرگه ن آلمان دولت مشاورى كله نىو ندىقائىنى بر
كتاب حالندا نشر ايتىرگه ن بو قىستلى اثرىگه ياقىشقىلى بر اسم
تاپىش وه «قىزىل ايمپىرياليزم» آنامىشدر.

80 مىليونلق غىرى روس ملتله ر آينوقسا توركستانىلله ر موسقوا-
نك قىزىل ايمپىرياليزمىنى بونده ن اون اوچ يىل بورون آگلاغانلار
وه مىلى بارئقلارنى قوروماقچى بولغان بو وحشى كوچگه قارشو
تىنمه سده ن كوره شمه كده لىر. ساويت حكومتى اىنه مطبوعات ، نشر-
يات ، تياتر ، كىنو وه بين المللى پروله تار بايراملارى كه بى يه كى
مه تود وه عصرى واسطه لىر بله ن اوز ايمپىريالىستلىگىنى ياشىرىپ
ايسكى روماليلارنك (*) «Mundus vult decipi, ergo decipiatur»
دېدىكله رى كه بى بوتون دىنانى آلداماقچى بولدى وه قسماً آلد
دى دا... فقط زمان كىچكه ن سارى حقيقت يوزه گه چىقماقدادىر،
كه بو روسىه ده ن بوتونله ي آىرىلب اوز باشىچا مىلى بارلىغىنى ،
مدىتىنى يو كسه لىمه ك يولىندا قان تو كىمه كده بولغان اولكه له ر اوچون
كه تته گنه بر يوتوق وه سيوينىرلك بر حالدىر. ياش نوركستانلى

* * *

توركستانده روسىه گه قارشو قوزغالىشلار

II — جان خوجا باتر نور محمد اوغلى عصيانى

كه نه سارى خان حركىتنك بىرىلىشى بله ن دوشمان قولىغا
كىرىپ قالغان توركستانك قازاق وه قىرغز قىسمله رنده روسله رگه
(*) توركجىسى «دنيا اوزىنى آلداماقچى ، دىمه ك آلداندىر» دىبه كدىر.

قارشو كونه ريليشلەر بېتمەدى.

1853 نچى يىلى سېردىيا بويىدە گى خوقند خانلىغى قورغانى «آق مسجد» روسلەر تاماندىن اشغال ايتلدى (*). يېڭىگەن دوشمان خلقنى ايزيشگە باشلادى. بوگا چىدى آلمان خانلىقى، قورالسىز بولغانى حالدا كونه ريليش تورەز ايدى اولكەدە گى يوللار، چو-للەردە گى قودوقلار بوتولنەي روسلەر قولغا اوتوب كېتىكەنلەردەن اوروغ (طائفه) باشبوغلازىنى توپلاش، خلق كوچىنى «رەشتىش» دوشمانغە بېرگەنلەشيب چىقىش يەك قىيىنلاشقان ايدى. روسلەر آق مسجدنى اشغال ايتدىگى چاغدا كورونە باشلانغان خلق قوزغالىشى اوچ يىل سوڭ، 1856 نچى يىلى، تىبىلى بىر يولغا قويولا بىلدى. بو خلق قوزغالىشىنىك باشندا مشهور جان خوجا باتر نور محمد اوغلى تورەز ايدى.

تاشكەندە چىقادىغان رەسمى «تور كىستانىكىيە ۋە دوموستى» («Turkestanские Ведомости») غازىتاسىنىك 1871 يىل اوچنچى نوپابر نومروسىدە جان خوجا باترغا قارشو سوغىشقا اشتراك ايتكەن مايف نامىدە گى بىر روس توبەندە گىلەرنى يازادى:

«قازاق عاصى» لارى، 1856 يىلىنىك قىشىندا سېردىيا بويىدە گى روس قورغانلارنىك تېورە گىنى تالاشقا باشلادىلار. ماللارنى قوروب كېتىش، عىسكەر اوچون توپلانغان بېچەن ۋە غەللەرغە اوت قوروب يوبارىش، روسلەرنى مەمەدە روسلەرگە ياقىنلىق كورسەتكەن مسلمانلارنى اسىر ايتىش ۋە اولدىرىش كەبى دوشمانلىقلار كويەيە باشلا-دى. 1856 نچى يىلى حضرت عىسى نىك توغولغان كونى (روسچەسى «Рождество») كېچەسى جان خوجا كىشىلەرى «قلعە نومرو I» (دېسەك قازالى شەرى) نى اوزاب آلدىلار. محاصرەدە قالغان قلعە-گە گەنەرال فېتىنخوف (Fitinhof) نىك قومانداسىدە ياردەم اولاراق

(* «آق مسجد»، بو شەرنى اشغال ايتوچى قوماندان غراف پەروفسكى نامىغا «پەروفسك» آتالغان ايدى. 1924 نچى يىلدا بىرلى «قىزىل اورد» آتالماقدار.

665 قوراللى عسكر بلەن 3 توپ يوبارىلدى. فېتىنخوف كۈچلەرى 1857 نچى يىلىك 9 نچى غىنوارىندە «آرىق-بالىق» دا جان خوجا كىشلەرگە توقاشدىلار. روس عسكرلەرى قازاقلارنىڭ شەتلى ھجۈملەرگە معروض قالدىلار.

عصيانچىلارنىڭ آلغى قاتاردا ايلگەرىلەگەن جان خوجا ايسە قولداكى آق بايراق بلەن اوز يىگىتلەرنى روحلەندىرمە كەم ايدى. اوزونگە چىككەن سوغىش نتيجه سەندە تشكىلاتى ضعيف وە آرقاسىدا تاياقچى بولساغان عصيانچىلار يىگىلدىلەر. بو اوروشدە جان خوجا- نىڭ كۈب كىشلەرى اولدىرىلدى. وە پارا لاندىلار. تىرىك قالغانلارى قاجدىلار. چوللەردە آچلىق ھەم سوسزلىقدان اكۈب خلىق نابود بولدى. روس عسكرلەرى قازاقلاردان، جان خوجاغا ياردەم بىر- گە نلەرى اوچون، 21365 باش مال آلدىلار...»

جان خوجا يىگىلگەندەن سوڭ اوز طرفدارلارى بلەن سىر- دريانىڭ سول بويغا — «يەڭگى دريا» وە «قوان دريا» بويلارىغا — اوتوب كىتدى. روس ظلمىگە چىدى آلماغان خلىق ايسە چول وە قوملار آراسىغا كوچوب كىتىشكە مجبور بولدى...

بر نىچە يىللار اوتدى. جان خوجا باتر تىنچ ياتمادى. اونىڭ پورتىنى، خلقىنى روس ايسەريالىزمىدەن قورتارىش فكرىندە يور- گەنلىگى ھەر كىمگە آيدىن بر نەرسە ايدى. بو حال روسلەرنى كۈب قورقوتار ايدى. جان خوجا باترنىڭ تورگەن يىرى اوزاق بولغانىدىن روس عسكرلەرى اوڭا ياقىن بارا آلماسلار ايدى. ظالم، قانخورلار ايسە جان خوجا باترنى يوقايتىش اوچون اوز خلقىمىز اىچىدەن «ساتقىنلار» اىزلەشكە كىرىشىدىلەر. بختسىزلىقىمىزغا عار، ناموس، اويات، مىلى انصافىنى روس پادشاھىنىڭ «منصب» يگە ساتو- چى بر خاشن تاپىلىپ قالدى. 1860 نچى يىلى جان خوجا باتر، سلطان

ایر محمد قاسم اوغلی ناملی بر خائن تامانداں اولدیریلدی. (*) ایستهر کهنهساری خان، ایستهر جان خوجا باتر روس استیلا-سیگه قارشو بولغان حرکتله رینی موفقیتله نتیجه ندریش بو صورتله پورتی روس فلاکتدهن قورتاریش اوچون اطرافداگی آز کون کوچکه ایگه بولغان خانلارنک یاردمینی سورده شده قصور کورسه-تمه گهنلهر. کهنهساری خاننک ایل باشلوقلارینی توبلاش وه خانلار-دان یاردهم آلیش حفته گی حرکتله رینی بیله مز. شونگه اوخشاش جان خوجا باترنک ده خیره خانینغا مراجعتده بولغانینی، خیره خانینک-ده اونگه یاردهم ایتیش وعدته بولغانینی کورده مز.

جان خوجا باترنک قوزغالیشی دوامی وه یامیلیشی اعتباریله کیچیک بولسا هم تعقیب ایتدیگی غایه اعتباریله بویوک کوتهریلیشله بلهن بر قاتارغا قویولارلق درجه ده شایان دقت وه اهمیتلیدر. جان خوجا باترنک اولکه نك اهدر تاماندا کوتهریلگن ناراضیلیقنک باشیندا توروجیلر بلهن مناسبات یاغلاشی وه خانلارنک یاردهمینی آلیش اوچون قیلغان تشبته ری اوز حرکتینی عموم نورکستانک روس استیلاسیگه قارشو بر حرکت حالینغا بیله تریشگه اورونگه نینی کورسه ته در. فقط مملکتده گی سیاسی، اجتماعی وضعیت بو دفعه ده دوشمانگه یاردهمی بولدی. بیرنیک توزوله آلمادی. روس کول-چله ری قوزغالغان خلقنی ایزیب اهلینی اوزون زمان قیسیلی آلمایدرخان بر حالغا قویا یلدیله ر.

III

«آدای» لار قوزغالیشی

مانغیشلاق یاریم آطه سندا یاشایدرخان «آدای» اولوسی قازا-قلارینک رسماً روس اداره سی آستیغا کیریشله ری 19 نچی عصرنک

(*) بو ایر محمد قاسم اوغلی قازاقلار آراسندا «ایلیکه ی خان» لقبیله تانیلغان بر کشیدر. بو ایلیکه ی خان جان خوجا باترنی اولدیردیکده ن سوگرا روس عسکرله ری قاتاریغا اوتوب 1861 نچی ییلی روسله ر بلهن بیرلیکده «یه کی قورغان» نی (آق مسج) ایله تورکستان شهرله ری آراسندا) اشغال ایتیشه اشتراک ایتکن. باشقارما

باشلارنىدا بولسا ھەم بو يىردە روس اۇدارەسى 1840 نچى يىلغاچا
 يعنى «آلە كساندىروفسكى» قلەسى يىتىپ روس مھاجرلەرى بلەن
 تولدۇرۇلگۇچە يىرلەشە آلمان ساقلامايدۇر. بو سېيدەن بو دائىرەدە
 شدتلى تضييق سىياسى يۈرۈتۈلە آلمانغا ئايدى. روس اۇدارەسى
 آلە كساندىروفسكى قلەسىنى فورۇب، روس مھاجرلەرىنى يىرلە-
 شتريب آلماندا نى سوڭ حقيقى يۈزىنى كۈرسەتە باشلادى. قاسى
 دگىزى بويلازىغا روس بايقىچىلارنىدا مھاجرلەر كىتىپ يىرلەشتۈرۈلە
 باشلاغاچ يىرلى خلق اوز شرايط حىيانەسىنىك تارايى باشلاغانىنى
 سىزگەن ئايدى. منفىتى متضرد بولغان خلق پەيت كىلدىكچە بو
 مھاجرلەر اوستىگە ھىجوم ايتەرەك اۋنلەرنى زاحىسز قىلماقتا ئايدى.
 «آداى» لار قوزغالىشىنىك قىسقاچا تۇرۇپچەسى تۈبەندە كىچەدەر:
 مانغىشلاق يارىم اطمەسىغا مىر آلای روكىن (Rukin) دىگەن
 بىرىسى 1869 نچى يىلى بىرىنچى پىرىستاف اولاراق بىلگىلەنەدۇر. بو
 كىشى اورە نورغدان جونەمەسەن بورون خىلقدەن آلىنماقتا بولغان
 سالىقلارنى آرتىرىشقا امر آلمان ئايدى. بو آرتىرىلغان سالىق 1870
 نچى يىلى اىمەس، اۋنكەن 1869 نچى يىل اوچون دە تويلاش
 قازارغا آلمان ئايدى. يەگى پىرىستاف وظيفەسى باشىغا كىلگەندەن
 سوڭ يەگى امرنى اعلان ايتىپ سالىق تويلاش نىتىلە دالاغا چىقما-
 قىچى بولدى. 1870 نچى يىلى مارت آيندا 40 اتلىق عىسكەر بلەن
 دالاغا چىقار ايكەن قلەنك 60 چاقرىملىغىدا بويۇك خلق كىتلەسى
 اۋنك يولىنى توسوب دالاغا چىقما سىلغىنى طلب ايتدى. روكىن اۋنە-
 مەسەن عىسكەرلەرى بلەن ايلگەرلەدى. خلق اۋنى اوراب آلدى
 وە ھىجوم ايتدى. نىجەدە روكىن ابلە 17 حكومت كىشىسى اولدى.
 قالغانلارى اسىر آلىندى.

روكىن وقەسۇندەن سوڭ روس حكومتى شدتلى تدبىرلەر
 كورۇپ جزا كىستەلەرى يوللادى. يالغوز تارتىشو وە ھىجوم بلەن
 كىفایتلەنە آلمان روس حكومتى يارىم اطمە خىلقىنى محاصىرە قىلىپ

اطرافدان علاقەسىنى كىسىپ قويدى. بۇ صورتلە آچلىقدا قالدىر.
 يىلان خلق روس عسكەرلەرگە قارشو آتجاق 1870 يىلك ايون
 آيغاجا مقاومت كورسەتە يىلدى. او زمانگى قافقاسيا والى عمومىسى
 قناز مەلىكوف (Melikow) يارىم آتەداگى روس بالىقىلارنى
 قوراللاندىرىپ كوچەبەلەرىك يوللارنى، فودوقلارنى اوراب
 آلدى (*). بۇ صورتلە «آدايلار»نى تسليم بولوشغا مجبور ايتدى.
 مەلىكوفنىڭ امرى بويونچە يىگىلگەن خلقەن 20 مىڭ سومغا ياقىن
 پول وە مىڭلەرچە باش مال «حرى تىمىنات» (Kontribution)
 آلىندى. بولەر اوستىگە آينادىغان سالىق بورونىسىدەن ايكى تاقىير
 آرتىق اولاراق يىلگىلەندى.

لاكن بۇ شدتلى ندىرلەر، قانلى ظلملەر خلقنىڭ كوزىنى
 قورقۇتا آلمادى وە مانغىشلاق اھالىسىنىڭ تىنچلەنشىگە يارامادى.
 1873 نچى يىلغى توپالان بونى آچىق كورسەتەدر.
 اولكەنىڭ ھەر تاماتىدا آرقاسى كىسىلمەسەن چىقىپ تورگەن
 توپالانلار، تورلو يىرلەردە ايزى كورونوب فالغان تشويقات حر-
 كتلەرى خلق بلەن روس حكومتى آراسىنىڭ كون كوتەنەن آچىلغا.
 فىنى كورسەتەدر. بۇ آنلاردا قازاقلار ايچىدە جھادگە دعوت ايتىپ
 يورگەن ايشان حركتى، اونىڭ فەرغانە عصانى باشلوغى
 ايتاباچى بلەن يىرگە بولغانلىغى وە بوتون بۇ حركتلەرنىڭ كاشغار
 قوزغالىشى ايلە بايلانغانلىغى مسئلەنىڭ جدى بر توسكە كىزگەنلىگىنى
 اثبات ايتەدر. بۇ ايشان حركتى وقتىدەن اول روس حكوم-
 متى قولايغا يىتىشىپ قالغانىدىن ايشاننىڭ قاچقانلىغى، چىكىند
 وە زىرفشان قىزارىدا تورە يەرەك روس حكومتى تاماتىدىن ظالمانە
 بر صورتدە باستىرىلغان حركتلەر بىرىگە باغلىلىغى جھىندەن شايدان
 قىيىن حادىئەلەردەر. بۇ دىفەگى حركتلەر بلەن خوقىدەن باشلانغان
 مىلى حركتنىڭ تىجىسى كاشغار قوزغالىشىنىڭ تىجىسىگە باغلى ايدى.

(*). او زمان مانغىشلاق قافقاسيا والى عمومىسىگە قارار ايدى.

كاشغار حركتى غلبە بلەن نىجەلەنسە ايدى ، بو حركتلەرنىڭ نىجە-
سى دە باشقاچا بولور ايدى. ايسىز ، كە كاشغار حركتى اميد
ايتلگەن نىجەنى پىرمەدى.

* * *

آسيادا ايكي دوست ملت

(ياپون شاھزادەسى تا قاماتسونك توركيە سياحتى مناسبىلە)

آسيا دولتلەرى آراسىدا ايكي بويوك ملت ، آسيانك ايكي
كەتتە ايشيگىنى توتەدرلەر: توركيە آوروپا ايشيگىنى ، ياپونىا آمرىقا
ايشيگىنى ؛ يەنى توركيە آسيانك غەرب ايشيگىنى ، ياپونىا شرق ايشيگىنى
ايگەللەيدىر.

بو ايكي ملتنك آسياداغى روللارنى وە وضعىتلەرنى يازوب
اونمەك آرتقاچا بولماسا كىرەك.

توركيە ايلە ياپونىا يارىم عصر دەنبرى بىرىگە كوب صىمى
دوستدرلەر. بو صىمىت معلوم «ارطغرول» كىمەسنىك بانىشىدان
كىين ياپون آوروش كىمەلەرنىڭ اول باققان كىمەك آدمالارنى
قوتقازوب استانبولگە كىلتىرىش بلەن باشلار وە كۈندەن كۈنگە بو
صىمىت كۈچەيمە كەدەر. توركيە گە كىلگەن ياپون شاھزادەسنىك
«توكيو» دەگى «ياپون-تورك جمعىتى» نىك حامىسى بولىشى بوگا
جانلى بىر مثال بولسا كىرەك.

توركيە نىك جوغرافى موقى وە عسكىرى نقتلە نىظردەن كوب قىمتى
باردۇر. ھەم آسيانى ھەم آوروپانى دولت دىب آتالغان روسىە گە بولسا-
درغان دىنگىز ھجوملەرى وە قارا دىنگىز بويلازىنداغى دولتلەرگە
مىنقىلەرنىك ياردەم بىرە آلىشى وە قوشولا آلىشى اوچون (دىنگىز
تامانى ايلە) چناق قلغە وە استانبول بوغازلاريدان اوتىشى كىرەك
بولادۇر. بو بوغازلار بىن الملل بىر وضعىتدە بولسا ھەم بو بىرلەرنىك

هەر ایکی بوی توناکیه قولى آستیدا بولونماقداندر.
روسیه‌دهن آیریلا تورغان ملتله‌ردن قافقاسیا ملتله-
ری، قریم وه اوقراینا بو دیگیز یولی ایله آوروپاغا چیقادرلار.
آچیقجا ئه‌یتکه‌نده روسیه‌دهن آیریلا تورغان مذکور ملتله‌رنک مقدر-
تیده تورکیه‌نک زولی مه‌نه بو توتکه‌ن یری ایله مهمدر.

روسیه ازکان حربیه‌سی ده مونی یاخشی بیلگه‌نیدهن قارا دیگیز
قوتینی آرتیرماق اوچون 1930 ییلی بالطق دیگیزیدهن بر قانچا
که‌تته اوروش کیمه‌له‌رینی قارا دیگیزگه کتیردی.

یوقاریدا یازیلغان مملکتله‌ر بله‌ن ایرانستانک اقتصادی یولی ده
تورکیه بوغازلاریدر. مستقل تورکستانک اقتصادی چقار یولینک
بریسى قافقاسیا ایله استانبول یولیدر.

آمریقا قارشوسیندا، کیره‌ک آوروپا وه کیره‌کسه آمریقا ایله
علمی، اقتصادی، سیاسی وه عسکری یعنی هەر ناماندان بوی
اولچی آلمان، یاپونیا توره‌در.

یاپونیا‌نک موقعی ایسه آسیاغا کوب یاقین بولیشی اعتباریله
مهمدر. آسیانک کون چقاریداغی هەر قانداى بر مسئله‌ده یاپونیا
آرالاشماسا او مسئله حل بولا آلماس. چونکه او مسئله‌نی گه‌بله‌شه
تورگه‌ن دولتله‌ر ایله بوی اولچی آلمان کوچلی یاپون دولتی بار.
یاپونیا مدینیتی آسیادا مهم اوزون توتسه کده‌در.

تورکله‌رنک یاراتقان انقلابی وه آنانولی استقلال کوره‌شله‌ری
آسیاداغی مظلوم ملتله‌ر اوچون اورنه‌ک بولورلق تاریخی وه ملی
بر حرکتدر. آسیادا «شرق مظلوملارینک بانیلینی» نقابی ایله یوزینی
بیر کیتکه‌ن موسقوانک استیلاجی یوزینی «کمالیزم مفکوره‌سی آجیب
ناشلا‌دی. چونکه «هەر ملت اوز یوزینک چیه‌ره‌له‌ری ایچیده
مستقلدر» شعاری «کمالیزم»‌نک اؤ که‌تته وه باش شعاریدر! مه‌نه
بونک اوچون ایران وه آفغانستاندا بولغان سوؤ‌یه کیلک حرکتله-
رینک الهام منبعی توزکیه بولدی.

بو ايكي آسيائى دولتتك آسيادا اوينايا جاقلارى روللارى
 كيرهك انقلاب وه كيره كسه مدننده يالغوز مغنوى رهبرلكدر.
 كيله چه كده گى وه حاضرغى آسيائى باشقا دولتلەر كه سياسى يارده-
 مله رينك ده يالغوز مغنوى مفهومى بار.
 ايلتەر

* * *

انور پاشانك شهادتى

(بوزونغى چه كيست آغايگوف خاطرانى مناسبتيله)

(«يەڭى توركستان» نك 32 نچى سانندان)

بو آرابلق ايسكى ياره لارنى يه گيله مهك ايسته مهس ايديك. فقط
 مرحوم انور پاشانك قانداي شهيد ايتلگه نيگه عائد بورونغى چه كيست
 آغايگوف خاطرانى تورلو تيللهرده تارقا تيليب بو صورتله افكار
 عامه ده ياكليش بر قناعت حاصل بولدى. تورك دنيا سينك مهم بر اولكه
 سنده شهيد توشكەن بو بويوك شهيدنك يوقاريندا ايتلگەن چه كيست
 خاطراندا يەك ياكليش بر طرزده يازيلغان شهادت وقعه سى تورك
 عسكرىنى تحقير وه مىلى حيثيتىنى رنجيده ايتهدر گە نيدەن بو حقدە ،
 غازيتا ستونلهر نده ، حقلى اولاراق ، بعضى يازيلارنك يازيليشيغا
 سبب بولدى (*).

توركستاننك استقلال مجادلەسى اتاسنده بير گه چاليشاراق
 شهيد توشكەن انور پاشانك شهادتى خصوصنده چه كيست آغايگوفنك
 يازغانلارى اساسسز وه ساجمادور! ياقين بر ماضيدە بولوب اوتكەن
 بو حادثه نى بير گه ياشاغان وه او كورده شده مرحوم پاشا بلەن برابر
 بولغان توركستانليره نك سويله ديكلهرينى اوزيجه افكار عامه گه
 عرض ايتمهك ، تورك عسكرىنك شهيد توشكەن چاغنداندا شرفلى بر
 صورتده شهيد بولغانليغىنى اگورسه تيش اوچون مهم وه مىلى بر
 وظيفه در.

(*) 8. XI. 30. تاريخلى «جمهوريت» غازيتاسندا گى آفاگوندوزيك مقاله سى.

چه کیست آغایکوف (آروتونوف) بولشه و نیکله رنک جانوس
تشکیلاتلری گه. به. ئوانک گویا ایچ یوزینی آچماقچی بولوب
خاطراتینی نشر ایتدی. اولچه روسچه اولاراق نشر قیلنغان بو
خاطرات کوپ تیللرگه ترجمه ایتلیدی. تورکیه ده غازیتا ییتلرینده
تفرقه صورتده (کیتمه کیت) یازیلدی (استانبولده «سوئک پوستا»
وه «بیلدیریش» غازیتا لارندا تازانیلمشدر).

شارقداغی ههر اجرا آتک اوز اثری بولغانلیغینی آغا سوزگه ن
آروتونوف، خاطراتندا بوتون شرق مملکتلرینده گی اجرا آیتینی
اوزوندن اوزون آکلانادر. بزنی علاقه دار ایتکه ن بولومی تور-
کستانگه قاراشلی جهتلریدر. «باش تورکستان» مجموعه مزنگ اوچ
نومروسنده بزنی علاقه دار ایتکه ن قسملری تارقایلیدی. بز مجمو-
عه مزنگ بو ساندا افکار عمومیه گه، آینوقسا تورکیه لی توغانلا-
ریمزغا پاشانک شهادتی وقعه سینک حقیقی یوزینی کورسه تمه کله
اکتفا ایتمز.

ملتچی وه جدیدچیلر بوخارا امیریه گه قارشی باشلانغان کوربه-
شلرینده موفق بولمش وه امیر دفع بولوب کیتمشدی. تورکستان
یاشلیغی اونک توکو متولری بله ن دائما مجادله ایتمه ک
مجبوریننده ایدی. عینی زمانده یه گی شکل ایتکه ن بوخارا
جمهوریتی ملی حاکمیت وه استقلالینی اوز قولیغا آماقغا تیریشمه کده
وه اولکهنی استیلا ایتمه ک ایسته گه ن روس غرضکار حرکتیه گه
قارشی تورمه کده ایدی. شو سنیرالاردا انور پاشا باکوده چاغیریلغان
شرق ملتلری قورولتایندان بوخاراغا قایتغان ایدی. تورکستانک
ههر تاماندا جانلانغان، آناشلانغان ملی حرکت وه
روسلرگه قارشی قوراللی قوزغالیشدان الهام آلاراق 1921 نجی
ییلی 10 نجی کانون اول (ده قابر) ده دوشنبه شهرینده (بوکونگی
تاجیکستانک مرکزی) ملتچی وه جدیدچیلرنگ تشبیله بورونفی
بوخارا جمهور رئیس صقیله قوجا اوغلی عثمان بیگ تامانندان

واقع بولغان قوراللى قوزغىلىش باشلامىدى. شىرقى بوخارا داكى انور پاشا ۋە آرقادا شىلارى بوملى حر كىتكى ايجىتىدە ايدىلەر. نوە حالندا بولغان بوملى حر كىتكى، استىقلال مىجادلەسى كوندەن كوتىگە كىتگە پىدى. تور كىستانىك كىندە گى بولغان بوخارا جىمهورىتىنىك ھەر تاماندا روسلەرگە قارشى قوراللى قوزغىلىشلار باشلادى. فەرغانە ۋە سىرقىند مىجاھىدئەرى پەگىدەن جانلاتىرىلدى. بورونقى خوارزم جىمهورىتى ۋە تور كىستانىك شىرق جىنوبى تاماندا يەنى بو كى- نىكى تور كىمەنىستان قىسمىندە سىلاھلى مىلى حر كىتكى كوچە پىدى. تور كىستانىك ھەر تاماندا ن كىلگەن ۋكىللەر پاشانىك تىۋەرە گىندە توپلاندىلار. مەشكىل ۋە شىئورلى بىر سورتىدە باشلانغان بوملى كو- رەش، تور كىستانىك قور تولوشى يولندا آتلىغان قىطعى آدىملاردان بىرى دىمەك ايدى. پاشانىك شىئورتى بو حر كىتكى شىئورلى بىر سورتىدە آلتا كىتپىشىنى تآمىن اىتمە كىدە ايدى. دىنيا افكار عامەنىدە مەم تآبىرلەر اوىغاتىرغان بو استىقلال حر كىتكى قوشنى دولتىلەر ھەم يابانچى اىمەسلەر ايدى. روسلەر نىك آرقاسى اوزۇنە گەن عىلپىدار پىروپا- غاندا لارىغا قاراءاسدان اىلگەرىلە گەن بو تور كىستان استىقلال حر كىتى ياخشى نىتىجىلەر بىرمە كىدە ايدى. ھىندىستان مىسلانلارى طبى ياردىمدا بولونماق نىتىلە بىر ھىئت كوندەرمىشلەر، بو ھىئت كابلدە تور كىستان مىرخىلەرى ھىتىملە كوروشمىشىدى (بو ھىتىنك رىئىسى قوجا اوغلى شىمان نىك ايدى). قاراتىغىن، دارىۋاز، فىض آباد، كلاب، بەلجىۋان، قورغان تپە، دوشنبە، حىصار، سىراسىيا، دەناۋ كەبى مەم شىئورلەر پاشانىك قومانداسى آستىدا اىلگەرىلە گەن تور كىستان استىقلال مىجاھىدئەرىنىك قولغا اوتكەن ايدى. بو حال قارشىسىندا، تور كىستان حتى مىكزىدە گى روسلەر آراسىندا شىئورلى ھىجان (پانىك) باشلانمىش، روس عىسكىرلەرىندەن بىر قىسمىنىك زاپىف ناملى بىر روس ضابىطى قومانداسىدا پاشا تامانىغا اوتوب كىتكە نىلگى موسقوانى كىوب اندىشە گە توشورمىشىدى. مىئىلە نىك جىدىلىگىنى كورگەن موسقوا،

بودنیوف آلی عسکرلر ندمن برنیچه فرقه تی مجاهدلر که قارشو یوللار
ماق مجبوریتنده قالدی. انور پاشا 1922 نچی میل ایون (حزیران)
ده شرقی بوخارانک مهم مرکزله رندهن بایسون شهرنده تعرضه
باشلاب شهرده گی روس غارنیزوینی اوراب آلمدی. شهر سقوط
ایتمهک اوزره ایکن بودنیوف ایکی آتلق فرقه سیله یاردمگه یتوشه.
در. بو وضعیت قارشوسندا پاشا «پول خاکیان» دان «پورچو» که
چیکیلیش «مجبوریتنده قالادر.

بو سیرادا وقوع بولغان آچیغ وه مؤسف بر صحنه نی ایسله
تمهک ایسته یمز: بورونگی بوخارا امیری طرفدارلارندان ابراهیم وه
پاشندا گیلار بو آغیر ساعتده پاشاغا یاردم ایته جهک میرده، روسلر نرک
متفق ایمش که بی مجاهدلر نرک آت وه نقلیاتینی یغما ایتمه یر مهک
صورتیله روسلر که یاردم قیلادرلار. بونیکلده روسلر نرک تعرضه
باشلاشی بلهن ابراهیم وه پاشندا گیلاردا یریشان بر وضعیتده بوزو.
لدیلار. پاشا اوز عسکرلری بلهن هیچ تلفات بیرمه سدن حصار که
چیکلیدی.

آرتق پاشا اوچون قایتیشدان باشقا چاره قالمامشدی. نهایت
1922 نچی میلی نموز (ایول) سو گلارندا به لجیوان که کیدی.
او سیرالاردا کافر نهان، دوشنبه، توتقاوول اطرافندا گی امیر-
چیلر قارشولاریفا کیلکه ن جدیدچی وه ملتچیلر نی اولدیر دیلر.
او جمله دن خوقند ملی شوراسی رئیس میرعادل وه خدا نظر که بی
قیمتلی منور یاشلار نی شهید ایتمشله ردی. دوشنبه نی اشغال ایتمهک
روس قوماندانی امیرچیلر بلهن ایستی بولماغانینی، ملیتپرور یاشلار
بلهن انور پاشانی تعقیب ایتمهک نی ابراهیم که قاندردی وه بو جاهل
قارا متعصبله ردهن آت، تویه وه آرزاق آلدی!... پاشا معیتله بیر که
به لجیوانگه چیکلیدیگی سیرادا افغانستان تیشقی ایشلر ناظری
محمود ترزی خان استغفا ایتمه ردهک بیر یکه آوروپا وه روسیه دن
قایتقان محمد ولی خان کیچدی. ایول سو گلارندا پاشانی افغانستانغا

دعوت ايتدیلهرسهده پاشا قایتاردی وه کیتهددی. پاشا نورکستانده
چیقماسلیقغا قطعی قارار بیرمشدی. او سیرادا پاشانک یاندا دولتمند
بیک، عاشور بیک، ایشان سلطان، قارشی وه شهرسبز عسکرلهرینک
باشبوغی دانیال بیک وه باشقا آناقلی شخصلر بار ایدی.

وضعیت بو مرکزده ایکن، آغایکوفنک ئەیتکه نیچه، او
پاشانی تعقیب ایتشکه مأمور ایتیلهدر. آغایکوف بوخارادان بر
ساتوچی صفتیلر شرقی بوخاراغا، مجاهدلر آراسیغا بارماق اوچون
یولغا چیقادر. خطرات ایگهسی:

«بوخارادان بعضی ماللار آلیب قارشی غا تامان جوناغانینی،
قارشی دان کیتهدرگن تیمیر یول بوزولغانیدان ایکی ایشهک بله
گوزارگه بیش کونده بوش وه تنها صحرادا کیتکه نینی وه اونده
مونده چایخانه لهرگه یولو ققانی بازاردا بو تامانلاردا چایخانه لهر
بارلیغینی سولهش کولونچ بر ادعادر! حالوکه بو بیرلر بورونی
امیر حرکتی، اوندهن کینگی روسلر بله بولغان ملی مجادله
اتاسنده، آغایکوفنک ده اعتراف ایتدیگی وجهله، بر «خرابه زارگه
ئەیلە تریلگن شرقی بوخارا» دا ههر تامان تنها لاشمش عمومی
حیات بوتولهی توختامش بر حالدا ایدی. او منطقه لهرده کیزمهک
عادتا انسانگه دهشت وه قورقو تلقین ایده جهک منظره بیرهددی.
ایسکی قیشلاقلاردان اثر قالماش یالقوز بعضی مرکز لهرده توزو-
لگن حکومت دائره لهریگه گنه تصادف ایتیلهددی.

آغایکوف بر ساتوچی قیافتنده وه یاندا قیزیل اوردو بله
ارتباط تأمین ایده جهک «اوسپوف» له بیرگه بو منطقه لهرنی ئەیلە نه در!
آغایکوفنک «رسولوف» نامندا یوروب اوسپوفنک اوز اسمیله
کیزمهسی جدأ غریدر! او تنها محیطده، او منطقه اوچون یابانچی
بولغان بریسینک ههر قایسی صورتله ئەیلە نیشی امکان خارجنده در.
آغایکوف ههر نه قدر اوزیکچه بیلسه هم یه نه او بیرلهرنک شیوه-
سیگه حاکم ایمه سدر. بناء علیه یابانچی بولغانلخی بیلگیلی، بیرده

يانتدا روس اسميله برسينك بارليغىنى كوزده توتوش كيرهك. بو وقتىز تجارتگه چىققان يابانچى ساتوچىنىك تانيليشى وه نظر دقتنى جلب ايتشى شو نقطهدهن ممكندر، كه جربى بر منطقه سانالغان او يرلرده ايسكیده نرى تجارت وه سيار ساتوچىلق قىلغانلار هم بو ايشدهن واز كيچكه نلر ايدى. خاطرات ايگهسى ده بو نقطهنى دها زياده تايد ايتهدر.

آغا يىكوف ده شرقى بوخارا داگى اهانىنى يا باسماچيلارغا قوشولغان وه ياخود هجرت ايتكهن ديدر. چيندهن اهالى اوچ قسمگه ايريلمىدى. بر قسمى آفغانستانغا قاچمش، ايكنچى بر قسمى قوزغاليش، قور-تولوش حر كىتگه اشراك وه التحاق ايتمش، قالغانلاردا اساساً او منطقه نك يرلىسى وه يوقاريدا اسمى ذكر ايتلگهن ابراهيم وه امير طرفدار لاريدر. بونلر اوزلهر يگه يابانچى وه بر پارچا شبهه لى برسينى كورسه نلر درحال محو ايتهلر! حال بوندای ايتكهن «رسولوف وه اوسپوفلر ساتوچى صفتيله صحرا ده چايخانه لهرگه قوناراق راحت كيزه درلر وه گوزارده تجارت قىلب خلق بلهن تماسكه كيله درلر!!...»

«ده ناودهن تاغلار آشاراق باسماچيلارغا تامان حركت ايتكهن ساتوچيلار» ايكى كون سواگرا اهانور پاشا اوتورگهن قيشلاقغا (قيشلاقنك اسمىنى يازمايدر) كيله درلر وه باسماچيلارنك ييب، ايچب ياتقان چايخانه گه ييتشه درلر!!...» (او يرلرده هيچ چايخانه بولماغىنى عرض ايتديك).

باشانك خصوصى بر اويده پاشاغىنى وه آراسيرا ياورى بلهن اوغا چىققانىنى اورگه نكهندهن سوڭ ساتوچيلار حقيقى وظيفه لهر يگه باشلايدر لار. نهايت يرلهرىنى عسكرى كوچكه ترك ايتهرهك «بر كيچه ده ناوگه تامان يولغا توشه درلر وه باسماچيلار تورگهن يردهن 20 كيلومه تر اوزاقلاشقاندا ان سوڭ انور باشانك اوستيگه كيلمه كده بولغان آتلق قيزيل عسكرلهرنى اوچره تيب كيره كلى معلوماتى

بىرەدەرلەر!»

دەئاو بلەن بەلجىوان آراسى تەخمىنەن 150 كىلومەتەردەن آرتۇق بولۇپ بەلجىوان دەئاونۇك شەرقىدەدۇر. يوقارىدا يازىلغانى كەبى پاشا او سىرادا بەلجىوان دە ايدى. (آغايكوفنك سوزىگە قاراغاندا پاشانك دەئاوگە 40-50 كىلومەتەرك بىر مەسافەدە بولۇنىشى كىرەك، حالبوكە بو نوغرى ايمەسدۇر).

پاشا 1922 نچى يىلى آراگوست باشدا قوربان بايرامىنى (كىچىك حىتىنى) كىچىرمەك اوزرە بەلجىواننك 7-8 كىلومەتەر شەرقىدە كى حاوالىنگە كىتەدركەن يول اوستىدە كى دولتمند پىكنك قارارگاھى بولغان چەگەن قىشلاغىغا كىلمشدى. پاشا 4 آوگوست (1340 ھىجرى 10 اذىالحجە) جمعة كونى ايرتەلب بايرام نمازىدەن سوگرا رىس وە عسكەرلەرنى قونلاش بلەن مشغول ايدى. طالەسز توركىستاننك استقلال يولدا بىرگەن اون مىگلەرچە قوربان وە عزىز شەھىدلەرنك روھىنى تىجىل اوچون بو بوپوك بايرام كونى بوتون عسكەرلەر حرەت اىچىدە آرقاداشارىنى ايسلەر، اىچىن-اىچىن بىغلار وە توشونۇرلەر كەن ھىچ اويلەمەگەن ايدىلەر، كە بو قوربان كونى «بوپوك بىر قوربان» يەنە بىرەچە كەلەر، بونك قاينوسى يەنە آرتوغراق وە يارەسى يەنە چوقۇزراق بولاجاقدۇر!... پاشا نەدەنمە بو كون آرتۇق توشونۇجەلى وە قاينولى بىر وۇجەيتىدە ايدى!... ساعت 8 گە ياقىن روس آلايندان 300 قەدر آتلۇق عسكەرنك چەگەنك غەربىدە كى «آب دەرە» قىشلاغى ياقىنداغى تەپەگە تامان ياقىنلاشماقدا بولغانى خىز بىر يىلدىكى زمان، پاشا عسكەرنك توپلاىب حاضر بولوشىنى كوتەمسەدەن، يانتاغى دائىمى 25-30 عسكەر بلە دوشمان اوستىگە بوگورەدۇر، بو سىرادا روسلەردە اوچ قولغا آيرىلاراق اىلگەرىلەمە كەدە ايدىلەر. پاشا آنى بىر تەرض بلەن قارشىسىغا چىققان روس آتلىقلارنىك بىر قىسمىنى بوزدى وە قوراللاپ رىنى آلدى. باتىرلىقى بلەن روسلەرنى شاشىرتقان پاشانك يانتدا آتچاق

5 كيشى قالمشدى، باشقالارى شهيد توشمىشلەردى. بۇ قانلى صحنە شۇندەي آنى وقوع بولمىشدى، كە روسلەر شاشىرمتىلار ۋە كىملە سوغىشماقتا بولغانلارنى سىزمەمشەردى. پاشانك يانداكى يىش كىشىنك بىرىسى روس خايطى زايف ايدى. پاشا ھىچ امداد فلان كۈتمەسدەن آغا كىتەر كەن آرقادان عىكرلەر ھەم يىتىشمىشدى. فقط روسلەرنك يان ناماندان ايشلە گەن اوق چاچاز لارندان بىرىسنىك خائىن بىر قورشۇنى قوربان بايرامدا بىرىلشنى مقدر بولغان بويوك قوربانك يۈزە گندەن اورمىشدى! ياردەمگە كىلگەن دولتمند بىكنك تعرضى نىجەسز قالدى، چونكە اودا يەك سەۋدىگى پاشادان آيرى آرتق پاشا يامامشدى!

قومانداسىز قالغان عىكرلەرنى بىر آز تعقيب ايدەزەك كىرى قايتىغان روسلەر، قارشىلارندا مجادله ايتكەنلەر ايچىندە پاشانك بارلىغىنى بىلمەسلەردى!

حرب ساحەسندە گى شهيدلەرنى كىچىب اوز بىرلەرىگە چىكىلمىشلەردى!

قىشلاق اھالىسى شهيدلەر آراسىدا پاشانك جىسدىنى تانباراق دولتمند بىكلە ايكىسنىك نەشىنى بىر چىتكە كوتورۇپ ساقلا، شلار، ايرتەسى كۈنى، مجاهدلەر «آب دەرە» قىشلاغىندا جىسدىنى كىتەرەزەك بويوك بىر مراسم بلەن چەگەن قىشلاغىندا دفن ايتدىلەر. پاشانك بىرىنى دانبال بىك، دولتمند بىكنك بىرىنى دە اوغلى عبدالقادىرىك اشغال ايدەزەك مجاهدلەر انتقام عشقىلە بىلى. كۈرەشلەرنىدە دوام ايتدىلەر....

خاطرات اىگەسى آغايىكوف، پاشانك سونگو سوغوشىندە شهيد بولغانىنى يازادى ۋە ياندا تاشىغان قرآندان بىخ ايتەدۇر. اگر روسلەر اىلك قازشولاشدىقلىرى كوچنك ايچىندە پاشانك بارلىغىنى ۋە شهيد توشكەنىنى بىلگەن بولسالار ايدى، او بويوك شهيدنك نەشىنى اورادا براقىرلارمىدى؟ سادە قرآينى آلاقتا اكنفا

ایتهرلهرمیدی؟ بو قرآن بحثی ده بوسوتون اویدورمه بر نهرسه در. بو کون پاشانك بعضی بر نهرسه لهری تورکستان مجاهدله رینك ئەلنده بر قسیمی ده (حتی شهید ایتلدیگی زمان اوستنده گی جاکه تی) تورکیه که کیلگن مجاهدلهر تاماندان عائله سیگه بیرلمشدر. بو، تورکستان استقلال مجاهده سی تاریخی شخصیتینك امامتی، تورکستان ملی حرکتی موزه سینك یو کسه ك اورینی اشغال ایته جه کدر! پاشانك هیچ بر نهرسه سی روسله رنك ئەلیگه کیچمه مشدر.

غریمدر، که او تارپخله رده مرکز قیزیل روس مطبوعاتی («ایزوه سته» وه «یراودا» که بی غازیتلار) پاشانك شهادتیگه اینانامش وه بویوک شهیدنك قافاسینی کورمه گونچه بو خبرگه اینانماق توغری بولماغانی یازمشلاردی. چینه دن ده اینانماسلیقدا حقلی ایدیلهر، چونکه او چاغقا چا تورکستانه گی تورک روحینی تشویشکه سالیش اوچون، نیچه تاقر پاشانی اولدورمش وه تیرلتمشله ردی!...

اگر که. به. ثوانك ئەلنده پاشانك شهید ایتلگه نیگه دائر بر اماره (ایز) بولسایدی، مرکزنك رسمی غازیتلاری بو ادعاده بولونمازلار ایدی. حالبوکه کیچه گی چه کیست، افکار عمومی نی اغفال اوچون پاشانی «بر افلاس روس سونگوسيله پارچالایدر» وه «قرآن بحثینی» اویدوره در!...

ا (افور، مثبت وه یا منفی، یاخشی وه یا یامان، غالب وه یا مغلوب، ههر قاندای ماهیتده بولسا بولسون مه نم ملی قهرمانلاریمدان بریدر وه مه نم کیلمش، کیچمش وه کیله جه ك ملی قهرمانلاریمدان هیچ بری بوندای بر ضربه که توشنده ههم چیدی آلاس. اونلهر اولومله رنك میتگ بر تورلوسيله اولمشلهر وه هیچ بریسی ایرکه ك ماگلا یفا «سفیلا نه تحمل تامفاسی» نی باسدر مامشلاردی. اونله رده وه بزده ن سوگرا کیله جه کله رده شونده ی اوله جه کله ردر.

غربت ایلملهرنده ییگیتچه جان بیرگن تورک انورنك یو کسه ك

خاطر اسیغا حرمت اوچون سوسامهن. — آقا گوندوز «جمهوریت» دهن) پاشا «غربت ایللهرنده» ایمهس، اوز یورتنده، قارداش اولکهده تورک وه تور کلک اوچون جان بیرمشدر. پاشانک شهادت خبری تورکستانده چوقور تأثر اویناتر مش، شجره بورچه کلهده هم ماتم توتولمش وه یینلانمشدر. بو کون تورکستانده بو بوپوک شهیدنک قهرمانلیغی وه تورکستانده گی یورتچی حرکتی، خلق آراسندا ملی بر داستان حالدا پاشاما قدا در!

بز بوراده پاشانک بو ملی حرکتده گی رولینی وه ملی کوره-شنگ تاریخی یازماقچی ایمه سمز. او اوز باشیچا بر تاریخ، بوپوک بر اثر در. بز بو کیچیک صحیفه لهریمزده مخصوص غرض بلهن اویدورولگهن آروتونوف خاطر اتینک بر نقطه سیگه تیگیب، حقیقتی اکلانماقلا اکتفا ایتمه ز.

* * *

پاشانک شهادتی مناسبیله بر کوب تاریخلر سویله نمشدی.

بوله ردهن بر یسینی توبه نده اوزیچه کوچیره مز:

بستی طالع ما اینکه قضارا تیری خورد پرسینه آن اشهد بالله العظیم
دادجان از سر اخلاص تبی قربانش عشر ذی الحججه به ییواست بفران رحیم!

* * *

ایمانسز حاجی

«یاگا ملی یول» رفیقیمز برنچی فیصلال نومروسنده گی «قومو-نیست حاجی» دیگهن باش مقاله سنده عربستاندا گی ساویت ممثلی تورکستانلی نذیر توره قولوفنک اسلام اولکه لهرندهن کیلگهن حاجیلار بلهن بیرلیکده اوتکهن میل مکه مکرمه گه حجگه بارغا-نلیغینی یازادر. «یاگا ملی یول» رفیقیمز نک بو مقاله سی عربستاندهن باشقارماسیغا کیلگهن معلوماتلارغا اساسلانیب یازیلغاندر. ساویت حکو-متینک دینگه قاراشی «دین خلقلر اوچون زهردر» شعارندهن عبارتدر.

ساویت مملکتنده توزولگەن «خدا سز لەر جمعیتی» کەبى تشكىلاتلەر نىك وظیفەلەرى مسجد وە عبادەتخانىلەرنى «خدا سز لەر قلوبىگە» ئەیلەتتىرىشدر. ساویت حكومتى روحانىلارنى ھەر تورلو حق وە حقوقدەن محروم قىلغانى كەبى حضرت محمد پىغمبەرنى آلبامچى، عرب موشتومزورلەرنىك صنفى منفعتىنى مدافعە ايتوچى بر يوقسوللار دوشمانى دىب تانىتادر. بر وقتلەر تاشكندەگى «قىزىل اوزبىگستان» غازىتاسىنىك يىتلەرنەندە حقيقى پىغمبەر محمد ايمەس، لەنين دىب اوزون-اوزون مقالهلەر يازىلغان ايدى. ساويت حكومتىنىك شونداى دىنگە وە اسلام پىغمبەرى محمد عليە السلامگە قارشو بولغان افلاس ايشلەرىگە آرا لاشوب يورگەنلەرنىك ائۇ آلەبى قاتارندا شو لەين نذير توره قولوف تورەر ايدى. ايمدى بو ايمانسز توره قول حجگە كىلگەن مسلمانلارنىك كوزلەرنى بو ياماق وە مسلمان قانىغا بو يالغان روس بولشە وىزمىنىك قىزىل بايراغىنى «ياشيل» نوسلى كورسەتمەك اوچون يالغاندان «حاجى» صفتىنى آلماقچى بولغاندر. نذير شيطاننىك بو افلاس وظیفەسىگە ايسكى قاضىلاردان عبدالرشيد افندى ابراهيم ياردمچىلىق قىلغاندر.

تور كىستان خىرلەرى

ملى قىزىل عىسكر قاتارلارندا

سافراز بىكيا ن دىگەن برىسى (اسمىگە قاراغاندا ارمنىلەردەن بولسا كىرەك) تور كىستان مىلى قىزىل عىسكرلەرى حقتە «پراودا ووستوكا» نىك 1930 نچى يىل 5 نچى دەقابر نومرونە قىسقاغىنە معلومات بىرگەن. سافراز بىكيا ننىك ئەيتىشىگە كورە «ملى قىزىل عىسكرلەر آراسىندا فرقه عىسكرى تشكىلاتلەرنىك ھەمدە عىسكر باشلو-قلارى (قوماندانلارى) نىك نظر دقتلەرنى جلب ايتەرلىك يىتىمسىز-لىكلەر (كەمچىلىكلەر) كورونوب قالغان» ايمش. بو يىتىمسىز-

ليكله رنك نيمه له ردهن عبارت ايكه نلگيني سافراز يكيان آچيب
 ۱۰۰ يسه گهن بولسا هم بو فرقه تشكيلاتلار زينگ دقتله ريني
 جلب ايتەرلك كه چيلىكله رنك «ملى قيزيل عسكرلر آراسندا فرقه
 سياستينك باش چيزيغى، ملى مسئله ده له نين سياست يولنيك اويلا-
 نكه نيديك كيتته آلمانلار نيفيدان عبارت بولغانيني» ايما ايتهدر. شو
 كه چيلىكله ر نقطه نظر ندهن ملى قيزيل عسكرلر رنك حربى حاضر-
 لغى بولشه ويكله رچه كوگىلى تايىلماغان.

بولشه ويكله رنك «بين الملل برادرلغى»

معلومات، كه فهرانده دزه رزينسكى ناميغا سالىنغان توقوما
 فابريقاسيني «عموم شرق عالميغا نمونه بولارلق بين الملل برادرلق
 فابريقاسى» قىلماقچى بولادىلار. مهنه شو فابريقادا روس بولشه-
 ويكله رى اوزله ريچه «نوقول روسچه» بين المللچليك يورگيزمه-
 كده لهر. روس «بين المللچيله رى» شو فابريقانك ۱۰۰ له كترليك بولومى
 مديرلگيگه تعيين ايتلگهن محمد جان اوغلى ديگهن بر توركستا-
 نلنيك آرقاسيغا ته ييب، يوزله ريگه تو كوروب اونى قوولاب
 يوبارغانلار.

1923 نچى يىلدا بويان قومومول اعضاسى بولغان آبراموف
 اسملى بر روس ته خنيكه رى بلهن بر روس ايشچيسى: «اوزنيك تىلى
 نيمه ديگهن نهرسه؟ بز آوروپاليلارغا اونى اورگه نيشنك كيره گى
 يوق، چونكه ايكي اوچ يىلدا سوڭ اوزنيك تىلى ديگهن تىل تور-
 كستانده قالمايماچاق، اونك ييريگه روس تىلى اورناشماق قدر»
 ديگه نلهر.

بويه نچه تقو ناملى باشقابريسى ايسه «اوزنيك تىلى آلمان تىلى ديك بر
 تىل بولسا ايدى، طبعى او زمان مسئله باشقاچا بولور ايدى، فقط
 بو اوزيكله رنك تىليني اورگه نيشدهن نيمه چيقادى» ديگهن.
 مهنه موسقوا حكومتنيك توركستانده يورگوزمه كده بولغان
 ملى سياستينك بيت آليشى... شو لگيديك سياسى «شاللا قىلغىنى»

ایشیتیب تیگلب اوتورگەن اوزبیکستان حکومتی باشینداغی (۱۹) فیض‌الله خواجە، فرقه باشینداغی اکمل وە عھمانلار نیمە دیر ایکەنلەر؟

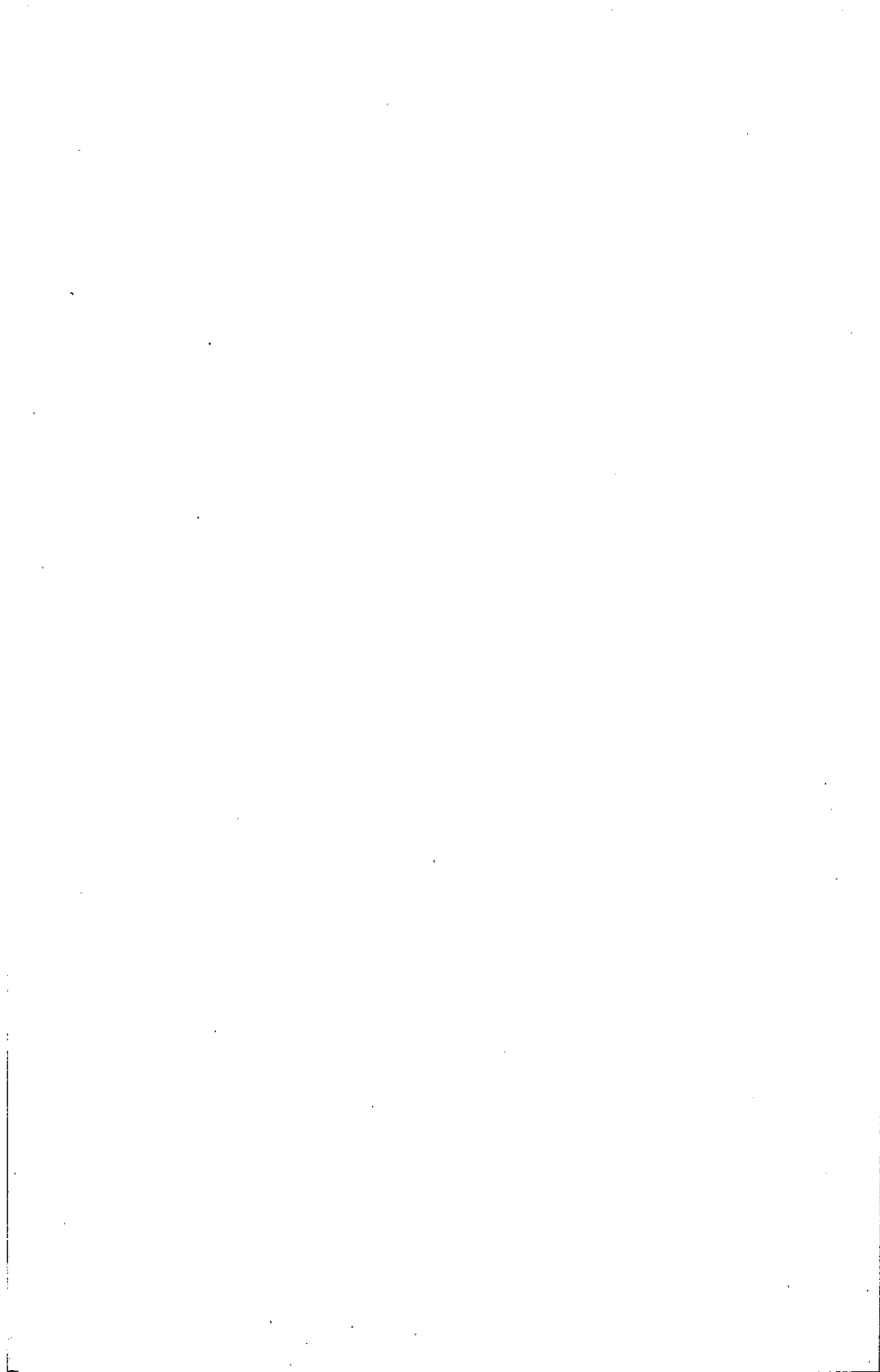
تاشکند

بوتون تورکستانک پایتختی تانیلغان تاشکند شەری حقدە، «پراودا ووستوگا» غازیتاسینک 1930 نچى ییلغى 23 دەقابر نومرو-ندەن، توبەندە گى معلوماتلارنى آلیب باسامز:

تاشکندک 430 میگ نفوسی بار. بو، بوتون اوزبیکستان خلقینک اوندەن بریگە یاقین (9,8%) دیمە کدر. 1926 نچى ییلغى نفوس تحریری معلوماتیغا کورە، تاشکند خلقی او وقتدە گیدەن 107 میگچە کوبە ییگەندر. یورتیمز پایتختی خلقینک قیسقا مدت ایچندە بونچە کوبە ییشینک اصل سببی، روسیەنک ھەر تاماتندان، آینوقسا روسلەردەن کوب کیشینک تاشکندگە کیلیب اورناشیب قالغانیدر. بولشەویکلەرنک دیدیگینچە بو «کیلگیندیلەر» تورکستان وە تورکستانیلەر اوچون «مدنیت اوستادی» (Kulturträger) وظیفە-سینی اوتەمە کچیلەر. حقیقتدە بو کیلگیندیلەر تورکستان خلقینک قانینی «زولوک» کەبی سوروب یاتقان، خلقیمز روحیگە بوتونلە ی یابانچی، مدنیت دیگەن نەرسەنى توشیندە ھەم کورمە گەن وە «بین-الملل برادرلق» تیرسینی یاپینب یورگەن ایسکی روس مستملکە-چیسى بوریلەریدلەر.

تاشکنددە 11 میگ 246 کیشی ایشلەیدرگەن 73 اعما لاتخانە بارمش. بونلەرنک 5 میگ 163 گنەسى تورکستانلیلەر. بو 11 میگ 246 ایشچیلەر حسابیگە تیمیر یول، تراموایدا ایشلەیدرگەنلەر کیر-مەیدرلەر؛ بو تیمیر یوللاردا گیلەرنک یوزدە توقسانى «قوی تیرسیگە بورونگەن روس قیزیل بوریلەرى» دلەر.

5 میگ 163 تورکستانلى ایشچیلەردەن یوزدە توقسانى ایسە قارا خدمتدە گى آیلغى آز ایشچیلەردر.

Yach Turkestan

Mars 1931 (Le jeune Turkestan) No. 16

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: Moustapha Tchokāi-Oghly

يوليمزغا توغرى كىلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعه مزنگ بيتلەرى
آچىقدىر. باسيلمىغان يازولار قايتارىلماس.

آبونه شرطلەرى:

يىللىقى — 2 دولار — 1,2 دولار
اوج آيلغى — 60 سەنت — آيرىم نىسخەسى — 20 سەنت

مجموعە مزگە تيوشلى ھەر تورلى يوللانمىلار اوچون آدرەس:

Moustapha Tchokai-Oghly

48 bis rue Parmentier

Nogent s. Marne (Seine) نوواد

France

www.ewlat.org

www.uighurkitap.com

ئۇيغۇرچە ماقالە، قەدىمىي نەسەر ۋە قوليازمىلار ئامبىرى